Kur'ân-ı Kerîm'in
Eşsiz İ'câzı

Cüneyt EREN

1962 yılında Eskişehir'de doğdu. Aslen Manisa Salihli'lidir. İlkokulu Ankara İltekin İlkokulunda, ortaokulu İzmir Alsancak Ortaokulunda ve liseyi de İzmir Atatürk Lisesinde okudu. (1979). Ürdün Üniversitesi Arap Dili Bölümünde Arapça eğitimi aldı. (1981) Lisans (B.A) (1985) ve Mastır (M.A) (1987) eğitimini Ürdün Üniversitesinde tamamladı.

Muş Bulanık İmam-Hatip Lisesinde Arapça Öğretmeni olarak çalıştı. (1987-89) Başbakanlık Devlet Memurları Yabancı Diller Eğitim Merkezinde Arapça Öğretim Görevlisi ve Müdür yardımcısı olarak çalıştı. (1989-95) Ankara Üniversitesinde doktorasını tamamladı.

(1994) Uluslararası Malezya İslâm Üniversitesi IRKH Fakültesinde öğretim üyesi ve bölüm başkanı olarak çalıştı. (1999) Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları bölümünde Yrd. Doç. olarak çalıştı. (2000-03) 9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalına tayin oldu. (2003) Halen aynı bölümde Yrd. Doç. olarak vazife yapmaktadır.

Evli ve dört çocuk babasıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'in
Eşsiz İ'câzı

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt EREN

KUR'ÂN'I KERÎM'İN EŞSİZ İ'CÂZI

Editör
İsmail KAYAR

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-605-5557-26-3

Yayın Numarası
112

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Mart 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Işık Akademi Yayınları
Bulgurlu Mahallesi, Bağcılar Cad. No: 1
34696 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.akademiyayinlari.com

İçindekiler

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

GİRİŞ

İ'câz kelimesinin lügat manası, acizliğin kabul ettirilmesidir[1]. Terim olarak ise, risâlet davasında Hz. Peygamber'in ebedî mucizesi Kur'ân hakkında Arapların ve gelecek nesillerin âciz kaldıklarını ispat etmek sûretiyle Hz. Peygamber'in peygamberliğinin doğruluğunu ortaya koymaktır. Diğer bir ifadeyle i'câz, bir peygamberin peygamberlik davasını ispat için ortaya koyduğu ve başkalarının benzerini getirmekten âciz olduğu hârikulâde olgulardır.

İ'câzü'l-Kur'ân, onun lafzı, nazmı, üslûbu ve içeriği itibarıyla insan ve cinleri kendisine benzer getirmekten âciz bırakmasıdır.[2]

Hikmet-i İlâhiye son Peygamberin mucizesini, harikaları hiç bitmeyen bu kitap ile olmasını îrad etmiştir. Araştırıldığında sadece Kur'ân'ın peygamberlere indirilmiş diğer semavî kitaplar içerisinde hidâyet ile i'câzı bir araya dercettiği görülecektir. Zira diğer kitaplar Allahu Teâlâ'nın peygamberlerini teyit ettiği farklı mucizeler ile gelmiştir.

---

1 İ'câz kelimesinin anlamları için bkz. İbn Manzûr, Cemâluddin Muhammed, Lisânu'l-Arab, Beyrût, 1956, XIV, 61; el-Ezherî Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, Tehzîbu'l-Luga, Kahire, 1964, I, 340.

2 Bkz. Mennâu'l-Kattân, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1986, s. 126.

KUR'ÂN'IN MUCİZE OLUŞUNUN DELİLLERİ

Kur'ân'ın mucize oluşunun üç delili vardır. Bunlar, onun beşer üstü bir kitap olması, muarızlarına meydan okuması ve kendisine nazîre yapılamamasıdır. Kur'ân, ilim, hüküm ve beyân bakımından beşer gücünü aşan ve kendisinin mucizeliğini gösteren farklı özelliklerle dolu bir kitaptır.

İnsanlığın dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamak için bir hidâyet rehberi olan Kur`ân-ı Kerim, en mükemmel i'câz şaheseridir. Diğer bir tabirle Kur'ân-ı Kerim, hem i'câz zırhıyla korumaya alınan hidâyet kitabı, hem de murad-ı ilahi gereği son peygamber'e indirilen yegâne söz mu'cizesi olan kitaptır.

Kur'ân i'câzının; belki de indiği dönem itibariyle en belirgin olanı onun, nazım, üslup ve kelimelerden oluşan beyâni yönüdür. Bu i'câz gereği hitabın içerdiği kelimelerin her biri yerli yerine oturmaktadır. Öyle ki, bir kelimeyi başka biriyle değiştirmek, ya hitabın bozulmasına yol açacak ya da belâgatının eksilmesine sebep olacaktır. Bu zaviyeden bakıldığında Kur'ân i'câzını Kur'ân'ın bütünlüğü içinde her bir sûrede, hatta yerine göre her bir âyette aramak Kur`ân`ın değişik hikmetler içeren i`caz vecihlerini ortaya koyacak ve bitmek tükenmek bilmeyen bu sonsuz hazineden istifade edilmesine sebep olacaktır.

KUR'ÂN İ'CÂZININ ÇEŞİTLERİ

Kur'ân-ı Kerim yukarıda da beyan ettiğimiz vecihle, insanların bir mislini getirmekten âciz kaldıkları anlamında mucize bir kelamdır. İ'câzının çeşitleri her zaman diliminde muhataplarının konumuna göre zenginlik arz ederek artar durur. Kur'ân'ın indiği çağdaki toplum ve bu toplumun fikir seviyesi ne ise Kur'ân onu esas almış ve insanlara teklif ettiği şeyler de o seviyede olmuştur. Bu seviyeyi korumak ve gözetmek gerekmektedir. Bu nedenle daha sonra ortaya çıkan yeni bilgileri Kur'ân'da aramak veya bu bilgileri Kur'ân'a yüklemek Kur'ân'ın ilk muhatabı olan insanlar için teklif-i malâyutak bir iş olur. Dolayısıyla vahyin indiği ilk dönemde öne çıkan lügavî i'câz yönü, bir başka dönemde ilim ve teknolojiyi ait doğru ve eksiksiz tespitleri ile ilmî i'câz yönünün yerini alabilir.

Ardından lafzında fesahat, manasındaki belağat ve kapsayıcılık, nazmındaki güzellik, kelimeleri meydana getiren harflerin dizilimi, bu harflerden meydana gelmiş kelime gruplarının cümleler içindeki dizilim ve âhenk, bu cümle gruplarının kendi aralarında farklı yönlerden münasebetleri, Eski Arap üslubuna benzemeyen eşsizliği ve açıklamalarındaki incelik ve sadelik, Arap dilinin hiç bir kimsenin muvaffak olamayacağı bir tarzda bütün incelikleriyle kullanılması, getirmiş olduğu hükümleri

ele alış tarzı, realiteyi göz ardı etmemesi ve neticesinde müjde ve tehditleri tenasüb ile ve muhatabının psikolojik konumuna uygun va'z edişi, Kur'ân'da hiç bir sûrette çelişkinin söz konusu olmaması, muhatabının kalbinde bıraktığı yüksek tesir; mazinin karanlıklarında kalmış ve özellikle muhatabın ihtiyacı olan tafsilâtı takdimi, istikbale ait verdiği haberler, bu haberlerin gözle görülür şekilde yerine gelmesi ve özellikle bu haberleri ümmi bir peygamberin dillendiriyor olması ve de onu anlamaya liyakatin artması türünden daha niceleri.

Elinizdeki bu çalışma i'câz çeşitleri hakkında kısa ve öz bilgi vermeyi hedeflemektedir. Altbaşlıklar altında verilen örnekler de bu bakımdan özellikle kısa tutulmaya çalışılmış olup talep edildiğinde ilgili kaynaklarda daha nice örnekler bulunabilir.

Şimdi bu çeşitlerden bazılarını inceleyelim:

A- KUR'ÂN'IN LUGAVÎ İ'CÂZI

Kur'ân-ı Kerîm'in dil ve üslup yönünden arzettiği i'câzdır. Nitekim Kur'ân'a air ifade tarzı, hem arılık, duruluk ve güzellik, hem de seçtiği kelime ve cümlelerin ibaredeki anlatıma uygun olması itibarıyla en üst düzeydedir.

Lugavî i'câz kendi içinde şu alt başlıklarda değerlendirilebilir:

1- Kur'ân'ın Beyânî İ'câzı

Kur'ân-ı Kerîm'in mükelleften yapmasını istediği şeyi açıklarken kullandığı farklı beyân üslûbu açısından arz ettiği i'câz yönünü ifade eder. Nitekim Kur'ân, bunları bazen açık emir sigasıyla, bazen emir manası taşıyan bir fiilin mâzî veya muzârî kalıbıyla, bazen herhangi bir fiilin mükelleflere farz kılındığını

beyan etmekle, bazen de yapılması istenen fiilin güzel olduğunu belirterek dile getirmiştir. Zira Kur'ân-ı Kerîm vermek istediği mesajı seçmiş olduğu kelimelerle vurgulamaktadır. Seçilmiş olan her kelimenin bir anlamı olduğu gibi, bu kelimenin morfolojik yapısının dahi katkısı söz konusudur.

Bu mevzuda Arap Dilinin karakteristik yapısı içerisinde çoğul kalıpları örnek verilebilir. Mesela Kur'ân-ı Kerîm, kimi yerlerde bir kelimenin cemî teksir veznini kullanırken, kimi yerlerde de aynı kökten gelen kelimenin cemî sâlim veznini kullanmaktadır. Göze çarpan bu husus bazen cemî teksîr vezninin kısımlarından olan; cemî kesre veya cemî kılle kiplerinin kullanımında dahi görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in bu kelimeleri ayrı ayrı kullanmasının sebebi, bu vezinlerden her birinin ayrı ayrı manalara delalet ediyor olmalarından dolayıdır. Zira bu vezinler taşıdıkları sayısal değer ve manayı vurgulama açısından birbirlerinden farklılık arz etmektedirler. Dikkatli okuma neticesinde bu kullanımların her birisinin Kur'ân'ın esrarlı iklimi içinde ayrı bir amaç ve özel mesaj içerdiği görülecektir [3].

Bu babtan olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm yukarıdaki âyette cemî kılle kipi ile gelen "kadınlar" anlamındaki نِسْوَةٌ kelimesini

---

3 Yine dikkat edilecek olursa seçilmiş olan cemi kalıplarındaki kelimelerin harf sayısının fazlalığı ile mananın zenginleştiği görülecek ve bu kelimelerin geçtiği ayetlerin ve ayetlerin yer aldığı sûrelerin genel anlamda nelerden bahsettiği ve neyi vurgulamaya çalıştığı ile ilgili daha birçok hikmetin de gözetilmiş olduğu anlaşılacaktır. Diğer bir ifadeyle, bu cemî kalıplarının geçtiği ayetlerin ve bu ayetlerin yer aldığı sûrelerin işlemiş olduğu ana temaya muvafık olarak yerine göre kıllet/azlık, yerine göre de kesret/çokluk manalarına gelen çoğul kalıpları kullanılmıştır. Bu bağlamda olmak üzere ayetlerde yer alan cemî kılle kalıpları rakam söz konusu olduğu zaman üç ile on sayıları arasındaki çoğulları bildirmekte, on rakamının üzerindeki çoğullar için de cemî kesre kipi kullanılmaktadır. Bkz. Arap Dili ve Edebiyatı Açısından Kur'ân-ı Kerîm'de Çoğul Sözcükler, Güney Abdurrahman, Y.L.T, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009.

sadece Yusuf Sûresinde, Hz. Yusuf ve onunla bir çeşit irtibat içerisinde bulunan kadınların bahsinin geçtiği iki yerde kullanmaktadır. Bunlardan ilki yukarıdaki âyet-i kerîme iken, diğeri de aynı sûrenin 50. âyetidir. وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللاَّتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ -Bunu duyan Hükümdar: 'Onu bana getirin!'dedi. Hükümdarın elçisi gelince Yusuf: 'Sen önce dönüp efendine de ki: 'O ellerini kesen kadınların meselesi neydi, kendisine soruver'.[4]

Bu anlamda kullanılan bir diğer cem' çeşidi de cemî kesre kipi ile gelen نِسَاءٌ kelimesi olup Kur'ân-ı Kerîm'de elli yedi yerde geçmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلاَ تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ -Ey kocalar! Eşlerinizi boşar, onlar da iddetlerini bitirirlerse, artık ya onları iyilikle yanınızda tutar yahut güzellikle salıverirsiniz! Onların hukukuna tecavüz etmek kasdıyla zarar vermek için eşlerinizi alıkoymayın! Kim böyle yaparsa kendine zulmetmiş olur.[5]

وَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لاَ تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلاَّ أَنْ تَقُولُوا قَوْلاً مَعْرُوفًا وَلاَ تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ -Sizden bu hanımlarla evlenmeyi düşünenlerin bu müddet esnasında, onlara bu niyetlerini çıtlatmalarında veya gönüllerinde tutmalarında bir beis yoktur. Allah sizin onları hatırınızdan geçirdiğinizi pekiyi bilmektedir. Ancak meşrû sözler dışında, onlarla gizlice buluşma hususunda sözleşmeyin! Bekleme süresi sona ermeden nikâh akdine girişmeyin! Allah'ın içinizde saklı olan her şeye hakkıyla vâkıf olduğunu bilerek O'nun emrine aykırı davranmaktan sakının!

---

4 Yusuf, 12/50.

5 Bakara, 2/231.

Hem de bilin ki Allah çok affedici, çok müsâmahalıdır, cezayı çabuklaştırmaz"[6].

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلاَئِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ -Hani Melekler dediler ki: 'Meryem! Muhakkak ki Allah seni seçti. Seni tertemiz kıldı ve hatta seni dünyadaki bütün kadınlara üstün kıldı.[7]

وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالاً وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ -Eğer vârisler erkek ve kız kardeşlerden oluşursa erkek, kadın hissesinin iki mislini alır. Allah şaşırmamanız için size bunları açık açık bildiriyor. Allah her şeyi hakkıyla bilir[8].

Kur'ân-ı Kerîm'in نِسْوَةٌ kelimesini kullanmasının hikmetine ilişkin İbn Atiyye; نِسْوَةٌ kelimesiyle kastedilen, (saraydaki) fırıncının, su işleriyle ilgilenen görevlinin, kapıcının ve hapis görevlisinin hanımlarıdır.[9] yorumunu yapmaktadır. Bunun yanında bu iki kelimenin kaynaklardaki dilsel kullanımına da baktığımızda[10] bilinen genel anlamıyla kadın topluluğunun (bu İslâm kadınları olabilir, gayri müslim kadınlar olabilir, bir şehrin bir ülkenin kadınları olabilir) parçası (o parça sayısal olarak on rakamından daha fazla da olsa) kastedildiğinde cemî kılle kipi olan نسوة kelimesinin kullanılmakta olduğunu görmekteyiz.

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerîm'deki نِسَاءٌ kelimesinin geçtiği

---

6 Bakara, 2/235.
7 Âl-i İmrân, 3/42.
8 Nisa, 176.
9 Abdurrahman b. Temâm İbn Atiyye, el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz, Dâru İbn-i Hazm, Beyrut, 2002, s. 990.
10 نِسْوَة ve نِسَاءٌ kelimelerinin dilsel kullanımına ilişkin bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtûbî, el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, IX, 47; Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es- Semerkandî, Bahru'l-'Ulûm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, I, 565; Zemahşerî, a.g.e., VII, 45.

âyetleri incelediğimizde evlenme, boşanma, temizlik, miras gibi bütün kadınları ilgilendiren sosyal konuların işlendiğini görmekteyiz. Bütün kadınların söz konusu olduğu bir anlatımda haliyle genel anlamda çokluk ifade eden cemî kesre kalıbı ile نِسَاءٌ (nisâün) kelimesinin kullanıldığını anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle Kur'ân-ı Kerîm bütünü kastettiğinde cemî kesre kipini, bütünün parçasını kastettiğinde ise cemî kılle kipini tercih etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in cümle yapısı da bu yönüyle değerlendirilmeli, bu yapının esrarı incelenmeli, irdelenmeli ve araştırılmalıdır. Böylece Kur'ân'ın seçmiş olduğu kelime gruplarının ardında muhakkak bir hikmetin olduğu ve her bir kelime yapısında ayrı bir mesajın olduğu anlaşılacaktır.

2- Kur'ân'ın Lafzî Yönden İ'câzı

Kur'ân-ı Kerîm'in bu tür i'câzı, içerdiği lafızların, manayı tam olarak ifade edebilecek bir şekilde kullanılmasını ifade eder. Bu kullanımda, aslî veya tamamlayıcı herhangi bir unsur noksan olmadığı gibi, garip bir fazlalık da söz konusu değildir. Diğer bir tabirle kullanılan kelime ve terkiplerin işlenilen mevzûya ve işaret ettiği manaya tamamen uygun olması demektir. İbarede yer alan lafızların ifade ettikleri mana ile uyum içinde olmaları cihetleriyle Kur'ân-ı Kerîm lafzî ve manevi i'câz olduğu açıktır.

Örneğin Cenab-ı Hak, Tevbe sûresi 60. âyetinde إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاء وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ -'Zekâtlar sadece fakirlere, düşkünlere, zekât toplayan görevlilere, kalpleri İslâma ısındırılacak olanlara, esirlik ve kölelikten kurtulmak isteyenlere, borçlulara, Allah yoluna ve bir de muhtaç kalmış yolcu ve gariplere mahsustur", buyurmaktadır.

Dikkat edilecek olursa bu âyette zekât fonundan alabilen sekiz sınıf zikredilmektedir. Ancak dikkat edilecek olursa bunlardan ilk dört sınıf, yani (fakirler, düşkünler, zekât toplayan görevliler ve kalpleri İslâma ısındırılacak olanlar) için ل harfi ceri, geri kalan diğer dört sınıf, yani (esirlik ve kölelikten kurtulmak isteyenler, borçlular, Allah yoluna ve bir de muhtaç kalmış yolcu ve garipler) için de في harfi ceri kullanılmıştır. Zira ilk dört sınıfın zekâtı hak etmesi, onların mülk-i ehliyetlerinden dolayıdır. Yâni ل harfinin adı geçen ilk dört sınıfa olan bağı dışarıdan bir bağdır. Bunun için mülkiyet lamı en uygundur. Âyette zikri geçen diğer dört sınıf ise bu zekâta daha çok ihtiyaç duyan kesimdir. Dolayısıyla في harfi ceri burada belâgat açısından tam yerinde kullanılmıştır. Zira لَهُ عِلْمٌ dediğimizde 'Onun bir ilmi var' anlarız. Ancak, العلم فيه dediğimizde ise, 'ilmin onun içinde olduğunu, onda bulunduğunu' anlarız. Bu kullanım, bir öncekinden mâna açısından daha etkilidir. Yani onlara verilecek olan sadaka, bir kaba herhangi bir şey koyulması gibi, onların içine konuluyor gibi anlaşılmalıdır[11].

Başka bir örnek verelim: Cenab-ı Hak, Nisâ sûresi 5. âyetinde وَلاَ تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللهُ لَكُمْ قِيَاماً وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ ... -'Allah'ın sizin maişetinizin başlıca vesilesi kıldığı mallarınızı, aklı ermeyen kimselerin ellerine vermeyin. (Bu malları işleterek elde edeceğiniz gelirle) Onların ihtiyaçlarını sağlayın, giyeceklerini temin edin, buyurmaktadır.

Dikkat edilirse Nisâ 5 âyetinde رَزَقَ rızk vermek fiili zaman ve mekân zarfı olarak genellikle -de, -da anlamı veren فِي harfi ceri ile gelirken, aynı fiil وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُوْلُوا الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ

11 Bkz. en-Nesefî Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, Tefsîru'n-Nesefî, Beyrut, ts., s. 132; Hâdi 'Atiyye Matru'l-Hilâlî, el-Hurûfu'l-Âmile fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut, 1986, s. 350-351.

مِنْهُ -Miras taksim edilirken vâris olmayan akrabalar, yetimler, fakirler de orada bulunuyorlarsa, onlara da bir şey verin. Nisâ 8'de ismin -den hali karşılığı olan مِنْ harfi ceri ile gelmiştir. Bu farklılıktan Kur'ân'daki tek bir harfin bile ayrı bir misyonu, farklı bir vazifesi olduğu görülmektedir[12].

İlk âyette hitap, yetimlerin mallarını emaneten ele alan velilere veya o makamdakilere aittir. Kendilerine emanet olarak bırakılan yetimlerin mallarını muhafaza etmek durumundadırlar. Bu arada velilerden, yetimlerin kendilerine ait olan mallarından verilmek suretiyle rızıklarının sağlanması ve giydirilmeleri talep edilmektedir. Ancak bu konuda son derece hassas olmaları da istenmekte, bu hassasiyet في harfi ceri ile ifade edilmektedir. Bu fiilin kullanımı gereği normalde مِنْ harfi ceri daha uygunken, bu harften vazgeçilmiş في harfi ceri kullanılmıştır. Yani, onlara verilen rızık, kendilerine emanet olarak bırakılan malın aslından değil de, o malın ticaret vb. yollarla artırılarak kazancından verilmesi talep edilmektedir. Dolayısıyla âyet, 'Bu malları işleterek elde edeceğiniz gelirle onların ihtiyaçlarını sağlayın' şeklinde bir anlam zenginliği kazanır. Diğer bir ifadeyle, onlara, yine kendi mallarından rızık verirken, onları giydirirken mallarının azalmamasının gerektiğine işaret edilmektedir.

İkinci âyette ise durum farklıdır. Burada ortada var olan miras taksim edilmektedir. Mirastan pay dağıtılırken varis olmayan akraba, yetim ve fakirlerden o meclise gelenlere, gönüllerinde bir şey kalmasın diye, paylaşılacak maldan verilmesi istenmektedir. Bu makamda şüphesiz en uygun olanı مِنْ harfi ceridir.

Kur'ân'ın lafzî i'câzına bir başka örnek de mânâyı daha iyi ifade etmesi maksadıyla, gramer kurallarında yapılan değişiklik

---

12 İlgili örnek için bkz. Abbâs Fadıl Hasan, a.g.e., s. 194-195.

anlamına gelen ‚synesis'tir. Burada Kur'ân-ı Kerîm'in muhataplarına vermek istediği mesajı Arapçanın alışılagelmiş gramer kaidelerinin dışına çıkılarak bir belâgat nüktesi vurgulaması söz konusudur. Örnek verecek olursak:

'Âlem' kelimesi gayr-i âkıl olup cemisi الْعَوَالِم gelmesi gerekirken, burada özellikle müzekker âkil cemisi kalıbı ile الْعَالَمِين olarak gelmiştir. Bu durumda gayr-i âkılin işaret ettiği manaların yanı sıra âkıl olanları da kapsamına almış, tağlib etmiştir.

Buradan şöyle bir nükte anlaşılabilir: Âlem kelimesi kök olarak alâmetten gelir. Yani varlık âleminde yer alan, örneğin ruhlar âlemi, eşbah âlemi, misal âlemi, berzah âlemi ve canlıdan cansızlara, zerreden yıldızlara kadar her varlık Cenâb-ı Hakk'a ait bir alâmet ve bir delil olarak arz-ı endâm etmektedir. Allah (c.c) bu alâmetlerle okunur, bilinir. Dolayısıyla O (c.c)'na işaret eden varlık sadece cansız olmamalıdır. Canlılar daha kompleks yapıları ile daha belirgin olarak kendini okutur ve O (c.c)'na işaret eder. Bu okuma da okuyanı, "âlem" kelimesi ile aynı kökten gelen "âlim" mertebesine çıkarır.

Arapça'da 'on bir yıldız, güneş ve ay' kelimeleri gayr-i âkıl kelime yapısı olmasına rağmen âyette kural dışı olarak 'âkıl' konumuna getirilmiştir. Diğer bir ifadeyle gayri âkıl varlıklara âkıl varlıklarmış gibi muamele edilmiştir. Bu konuda belâgi bir gerekçe ile şunlar söylenebilir: Anne, baba ve kardeşlerin kelime bağlamında rüyada bile olsa saygı gereği 'âkıl' muamelesi görmesi gerekmektedir.

Âyette ayrıca başka bir nükte daha görülmektedir. Arapça'da 'on bir yıldız, güneş ve ay' kelimeleri gayr-i âkil kelime yapısı olmasına rağmen ayette kural dışı olarak 'âkil' konumuna getirilmiştir. Diğer bir ifadeyle gayri âkil varlıklara âkil varlıklarmış gibi muamele edilmiştir. Bu konuda belâgi bir gerekçe ile şunlar

söylenebilir: Anne, baba ve kardeşlerin kelime bağlamında rüyada bile olsa saygı gereği 'âkil' muamelesi görmesi gerekmektedir. Ayette ayrıca ساجدة ve ساجدات denilmeyip âkil hükmü uygulanarak 'cemi müzekker sâlim' kipi olan ساجدين ifadesi kullanılmıştır. Buradan da secde etmenin câmid varlıklara bile değer atfettirdiği söylenebilir[13].

Kur'ân'ın lafzî i'câzına ilişkin Enbiyâ Sûresi 46. ayetinde de şunları söyleyebiliriz:

وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ - Eğer onlara Rabbinin azabından bir esinti bile dokunsa.

Dikkat edildiğinde cümlede seçilmiş olan kelimelerin yapı olarak en azlık ifade ederken o nisbette azabın dehşetine işaret ettiği anlaşılacaktır.

(لَئِنْ) lâfzı, teşkik içindir. Şek ve azlık ifade eder.

(مَسَّ) lâfzı, azıcık dokunmak anlamına gelir.

(نَفْحَةٌ) lâfzı yapı olarak masdar-ı merre olup anlam olarak kokucuk demektir, azlık ifade eder. Kelimenin nekire gelmesi ile tenkir tenvini ile azlık ifade eder. Anlam olarak o kadar küçük ki, bilinemiyor demek olur.

(مِنْ) lafzı, teb'îz içindir, bir parça anlamında azlık ifâde eder.

(عَذَابِ) lâfzı nekâl ve ikâba kelimelerine nisbeten daha hafif ceza olup azlık ifade eder.

(رَبِّكَ) lâfzı, Kahhar, Cebbâr, Müntakim'e göre şefkati ihsas etmekle azlığa işaret ediyor.

---

13 Burada câmid varlıkların insanlara has bir ameli yapma ile vasıflandırılması neticesinde âkıl varlıklar konumuna geldiği, bütün varlıkların vâv ve nûn ile çoğul yapılmasının caiz olduğu gibi yorumlar da yapılmıştır. Bkz. Sibeveyh, Amr b. Osman b. Kanber, el-Kitâb, Mısır 1979, II, 47-48; Şevkânî, Fethu'l-kadîr, III, 5; Ebû Ca'fer en-Nahhâs, Meâni'l-Kur'ân, Mekke 1988, VI, 251.

Ayet bir çeşit bu kadar azlığa işaret eden bir parça azab böyle tesirli ise, artık İlahî azabın ne derece dehşetli olabileceğini kıyas edebilirsiniz diye ifade eder[14].

3- Kur'ân'ın Nazmî İ'câzı

Yirmi iki yılda peyderpey inen Kur'ân-ı Kerîm'in harf, kelime ve âyetlerinin dizilişi itibarıyla arz ettiği mükemmelliktir. Bu tertip mânâ ile doğrudan irtibatlıdır. Zira onun bir harf, kelime veya âyetini yerinden oynatmak, bu nazım güzelliğini bozacaktır. Bu hususta Abdulkadir Cürcânî: "O (yani Kur'ân) nefislerdeki mânânın tertibine göre sözdeki lafızların sıralanışıdır" der[15].

Bu hususa olarak Vâkıa sûresi 63-70 âyetlerini örnek verebiliriz:

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ أَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ . لَوْ نَشَاء لَجَعَلْنَاهُ حُطَاماً فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ. إِنَّا لَمُغْرَمُونَ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ. أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاء الَّذِي تَشْرَبُونَ. أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ. لَوْ نَشَاء جَعَلْنَاهُ أُجَاجاً فَلَوْلاَ تَشْكُرُونَ- 'Ektiğiniz tohuma baksanıza! Siz mi onu yetiştiriyorsunuz Biz mi? Eğer isteseydik onu kuru çöp haline getirirdik, siz de şaşıp kalır, pişman olurdunuz: 'Eyvah! Emeklerimiz boşa gitti.' Hatta doğrusu biz rızıktan mahrum bırakıldık, sefalete mahkûm olduk.' derdiniz. Peki içtiğiniz suya ne dersiniz? Onu buluttan siz mi indirdiniz, yoksa Biz mi? Dileseydik onu tuzlu da yapardık. Şükretmeniz gerekmez mi?"

Bu âyetlerde yer alan vurgu edatı olan "ل" harfinin hazf ve zikri ile tek başına yüklenmiş olduğu misyon dikkat çekicidir.

Görüldüğü gibi ilk âyette "جَعَلْنَا" kelimesinin başına "ل" harfi

---

14 Bkz. Fahruddin er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, 16/1450-151

15 el-Curcânî Abdulkâhir, Delâilü'l-İ'caz, Beyrut, 1398, s. 67.

gelmişken, ikinci âyette aynı "جَعَلْنَا" kelimesinin başında bu harf yer almamaktadır.

İlk âyet, ekimden bahsetmektedir. Çiftçi, ekin için çalışır, çalışmasının karşılığında da kendince mahsûlü hak ettiğine inanır. Ziraat işi, çalışma ister, ter dökmek ister. Çiftçi de kendine düşen bu çalışmayı yapmıştır. Bu çalışmasının karşılığında kesin olarak hasad alacağına inanır. Bir yerde çalışmasının haklı gururu ile bekleme içinde olup, adeta minneti yoktur. Oysa takdir her zaman Allah'a aittir. Çalışma sadece bir sebeptir. Müsebbip ise ancak Allah (c.c)'tır. Dolayısıyla havl ve kuvvetin ancak O'na ait olduğunu "لَ" vurgu edatı ile vurgulama gerekmektedir. Bu harf tek başına, iç güdüsel yanlış inancı red etme misyonu taşımaktadır. Oysa ikinci âyette durum farklıdır.

İkinci âyet suyun indirilmesinden bahseder. İnsanoğlu da suya karşı her daim acziyetini itiraf etmektedir. Yağmuru indirmek hakkında güçsüzlüğünü kendisi de bilir. Dolayısıyla bu anlayışı vurgulayacak لَ edatına gerek yoktur[16].

4- Kur'ân'ın Hıtâbî İ'câzı

Kur'ân-ı Kerîm'in aynı anda değişik insan gruplarına hitap etmesi, taşımış olduğu değerleri aktarma noktasında muhataplarından hiçbirini ihmal etmemesi, Kur'ân-ı Kerîm'in diğer en belirgin i'câz özelliğidir. Bu özelliği ile Kur'ân, diliyle nazil olduğu Araplarla birlikte, çeşitli sosyal tabakalarıyla bütün insanlığa hitap etmektedir. Bu sayede sıradan insanlar, kendi bilgi ve tecrübelerine göre sathî bir manayı anlarken, ihtisas ehli lafızların köklerine inerek daha değişik manaları kavramaktadırlar. Bu şu

16 İlgili örnek için bkz. Abbâs Fadıl Hasan, İ'câzu'l-Kur'âni'l-Kerîm, Amman, 1991, s. 203.

anlama gelir; Kur'ân-ı Kerîm, kendi dilini anlayanlarla birlikte, anlamayanlara da hitap etmekte ve bu muhatapların içerisinde yer alan her tabaka yine kendi kapasitesine göre ondan istifade etmektedir. "İnsan çok karmaşık bir yapıya sahiptir ve o, bu karmaşık yapısıyla, Allah'ın kelâmının muhatabıdır. Allah onun bu girift yapısını bildiği için, onun gönlüne, aklına, duygularına, ruhuna ve nefsine vs. hitap eder. Zaten Kur'ân açısından anlama ve inanma eylemleri, günlük hayatımızda, ilimde ve felsefede kullandığımız ve tanıdığımız aklımızla ve sadece zihnî proseslerle gerçekleşmemektedir."[17] Bu gerçeğe bağlı olarak muhataplar ilmi seviyelerine göre Kur'ân ayetlerini az çok farklı şekillerde anlarlar. "Allah, ortalama insanın anlayabileceği, sade, açık ve anlaşılabilir bir dil kullanmıştır. Konuları herhangi bir ilmin terminolojisi ve sistematiği içinde anlatsaydı, insanların büyük bir kısmı, Allah'ın sözlü müdahalesinin muhatabı bile olamazdı."[18] Kur'ân dilini anlamayan gayr-i Arap, dilini anlayıp ta üzerinde ihtisas yapmamış veya genel anlamda avam da dâhil olmak üzere sosyal hayatın her kesimi kendi kabiliyeti nisbetinde onun mânevi ikliminden nasipsiz olmayacaktır.[19]

---

17 Albayrak Halis, Tefsir Usûlü, İstanbul, 1998, s. 53.

18 Albayrak Halis, age., s. 51.

19 Ancak bu, herkesin Kur'ân'dan aynı dersi alacağı anlamına gelmemelidir. Arapça konuşabilen ancak tahsil görmemiş bir Arap ile dili Arapça olmayan bir diğerinin mücerret Kur'ân ayetlerinden hüküm çıkarmasını beklemek herhalde safdillik olur. Nasıl ki, herhangi bir ilim dalında söz sahibi olmak için yeterli eğitim şartsa, Kur'ân gibi belâgatta zirve olan bir kitabın inceliklerine vâkıf olmak için de yeterli ihtisas şarttır. "Bazıları, Arapça gramerine az vâkıf oldukları halde Arapça sözlüklere başvurarak maalesef Kur'ân-ı Kerîm'i açıklamaya çalışmakta ve oldukça gülünç yanlışlıklar yapmaktadırlar." Bkn. Beheşti Muhammed Hüseyn, Kur'ân'ı Anlama Metotu, Ankara, 1989, s. 15.

5- Kur'ân'ın Mevdû'î İ'câzı (Sûre ve Âyetlerinin Birbirleriyle İrtibatı)

Kur'ân-ı Kerîm'in ulûhiyyet, nübüvvet, insan, ibâdet, hukuk, ahlak ve âhiret gibi temel konularla diğer tâlî konuları bir tek küllî gayeye ulaştıracak şekilde mükemmel bir bütün halinde ortaya koymasını ifade eder ki, bu gaye de insanları kendi hür irdeleriyle Allah'a kulluğa çağırmadır. Nitekim Kur'ân, ele aldığı meseleleri beşerî üslûbun tersine, konu konu değil, hepsini ahenkli bir bütün oluşturacak tarzda iç içe ele almıştır.

Malum olduğu üzere Kur'ân'ın âyet ve sûreleri, uzun bir zaman diliminde parça parça nazil olmuşsa da, birbirinden bağımsız ve kopuk değil, bilakis hem lafız, hem de mana itibarıyla aralarında sıkı bir ilişki ve bütünlüğe sahiptirler. Çünkü bu âyet ve sûrelerin dizilişi, büyük ölçüde tevkîfîdir. Hatta bu konu Kur'ân ilimleri içinde Tenâsubi'l-âyât adı altında bir ilim dalı içerisinde mütalaa edilir. Tenâsüp veya insicâm, lügatte mukârebet, yakınlık, uygunluk ve benzerlik anlamındadır. Tenâsubi'l-âyât, ayetler arasındaki uyum ve ahengi inceleyen, tenâsubi's-suver ise, surelerin birbirleriyle aralarındaki uyum ve ahengi inceleyen ilimdir.[20] Bu itibarla sûre içerisinde ayetlerin birbirleriyle ve ayetleri oluşturan surelerin de birbirleriyle tenâsüblerinin olması, Kur'ân'ın bir diğer i'câz özelliğidir.

Kur'an, bir anda ve tek bir konu için inmiş gibi bir tenasüp arzetmektedir. Bundan dolayı, tefsir yaparken, Kur'ân âyetleri, siyak ve sibaklarına dikkat edilmeden ele alınıp değerlendirilirse hata edilir. Çünkü Kur'ân'da ele alınan bir konu, her defasında çok değişik buudlarıyla anlatılır. Bu parçalar arasındaki irtibat

---

[20] Eren Cüneyt, Kur'ân İlimleri ve Tefsir İstilahları, Erzurum, 2001, s. 120.

ayetlerin taşları birbirine kenetlenmiş muhkem ve sağlam bir bina gibi olduğunu göstermektir.

"Her ne kadar bir sure farklı konular arzediyor görünse bile bir bütün olarak ele aldığımızda, hidayet merkezli Kur'ân içinde her sure de aynı hedef merkezli olma zorundadır. Bu yönüyle ayetler sure içerisinde, sureler de Kur'ân içerisinde birbirleriyle bir bütün gibidir. Bu babtan olmak üzere el-Bikâî, Nazmu'd-Durer fî Tenâsüki's-Suver, es-Suyûtî, Tenâsükü'd-Durer fî Tenâsübi's-Suver gibi sureler arası münasebeti konu edinen eserler telif etmişlerdir."[21] Bu yönüyle her sure bir bakıma kendinden sonra gelen sure için özet mahiyetindedir, denilebilir.

Ayet ve sureler arasındaki münasebet bağları çeşitlidir. Bunlar özetle: benzerlik (birbirine benzeyen konuların birlikte zikredilmesi), zıddiyet (bir olgunun zıt taraflarını zikretme suretiyle bir ilgi kurulması) ve istidrâd(ara söz, herhangi bir konuyu anlatırken ilgili başka bir konuya geçiş yapmak, sonra tekrar aynı konuya dönmek) olarak sıralanabilir.

Sûreler arasındaki tenâsübe örnek verecek olursak Bakara suresi ile Âli İmrân suresini maddeler halinde ele alalım:

a) Bakara suresi davetini, kitap ehlinden önce yahudilere, Âli İmrân suresi ise hristiyanlara yöneltmektedir.

b) İki sure arasındaki fark ve benzerlik, Tevrat ve İncil arasındaki fark ve benzerlik gibidir. Bakara suresinde bahsi geçen yahudiler ve kutsal kitapları Tevrat zaman açısından önce, Âli İmrân suresinde bahsi geçen hristiyanlar ve kutsal kitapları ise sonradır. İki sure arasındaki öncelik ve sonralığı, birinin asıl diğeri onun fer'i olması ve her iki surede olduğu gibi.

---

[21] Eren Cüneyt, Kur'ân-ı Kerim'in Anlaşılmasında Yeni Bir Yaklaşım-Konulu Tefsir Metodu, İstanbul, 2000, s. 37.

c) Bakara suresinde özet ve kapalı olarak söz konusu edilen mücmel ayetlerin çoğunun tafsilatları Âli İmrân suresinde yapılmıştır. Bunun içindir ki her iki sureye "Zehrevayn", yani "çifte güller" denilmektedir.

d) Şekil yönüyle Bakara ve Âli İmrân sureleri müteşâbihattan olan الم ile başlamış olmalarıdır.

e) Bakara suresi "Ey Rabbimiz! Kafir olan kavimlere karşı bize yardım et!" duası ile sona ererken, Âli İmrân suresi o duaya icabet makamında, din ve ilim yönünden üstün gelmenin, maddî yönden üstün gelmeden daha önemli ve onun vazgeçilmez bir şartı olduğunu iyice anlatmak için, herşeyden önce ilim yardımını yapmış ve sağlamıştır. Bu şekilde yönlendirme ve ilişki bu iki sureyi birbirine bağlamıştır.

f) Bakara suresinde Hz. Adem (a.s)'in yaratılış kıssası ile Âli İmrân suresinde Hz. İsâ (a.s)'nın yaratılış kıssası, Cenab-ı Hakk'ın yoktan var etme güç ve kudretini isbat makamında benzerlik taşımaktadır.

g) Bazı müfessirler, Âli İmrân suresinin başında yer alan الم 'in açılımını kendinden hemen sonra gelen "Allah kendinden başka ilah olmayan, hayy ve kayyumdur." şeklinde yorumlamışlardır. Bundan dolayı da Bakara suresinde yer alan Ayete'l-Kürsî'nin icmâlen bir remzi demek olduğuna işaret var gibidir. Bakara sûresinin bir ismi de "Sûretu'l-Kürsî" olduğuna, ve Âyete'l-Kürsî'nin de en büyük ayet olduğuna göre; ayrıca bunun İlahi isimlere işaret olması hakkındaki rivayetlerin bütünü birden göz önünde tutulunca, bunların hepsi bu imâ ve işareti destekleyebilecek emarelerden sayılabilir.[22]

---

[22] Örnek için geniş bilgi, Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'ân Dili, (sadeleştirenler: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel), İstanbul, ts, II/286-294.

Şimdi de ayetlerin birbirleriyle münasebetlerine örnek verelim: Bakara suresi 5. ayetine kadar Kur'ân hakkında bilgi verilmekte, hidayete ermiş olan müminlerin bazı vasıflarından bahsedilmektedir. Bu anlatımın hemen ardından 6. ayette kafirlerden bahseden "Kafirlere gelince, onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir. Onlar inanmazlar."[23] ayetinin gelmesi, bir olgunun zıt taraflarını zikretme suretiyle ilgi kurulmasına güzel bir örnektir.[24]

Ayetler arasındaki tenasübe başka bir örnek verelim:

Kur'ân'ın ilk sûresi olan Fâtiha ile son sûresi olan Nâs arasında bir münasebet görülmüştür. Şöyle ki, Fatiha'da Allah'ın sıfatları sayıldıktan sonra hidâyetten söz edilmiş, Nâs sûresinde de hidâyete ermenin ancak şeytanın şerrinden Allâh'a sığınmakla mümkün olabileceği ifade edilmiştir.

Örneğin mevzumuza delil olmak üzere sadece Fatiha Sûresini incelemeye çalışalım.

Önce Besmeleye göz atacak olursak, Besmelede sırayla Allah isminden sonra er-Rahmân ve onun ardından er-Rahîm isimlerinin gelmesinde şöyle bir münasebet olabilir: Öncelikle الله lafza-ı Celâli Cenabı Hakk'ın galiben celâl ismine bakar. الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ isimleri ise Cenabı Hakk'ın cemâl ismine bakar.

Fâtiha Sûresinin Kur'ân'ın son sûresi olan Nâs arasında bir irtibat olduğu gibi kendisinden evvelki besmele ile de bir irtibatı vardır. Bu irtibat ve alakaya sıyâk ve sibâk denir. Fâtiha Sûresi, Kur'ân-ı Kerîm'in ilk sûresi olması hasebiyle öncesinde başka bir sûre yoktur. Ancak, bu sûrenin başına takdir edeceğimiz bir fiil, Fâtiha Sûresine sibâk olabileceği gibi Besmele de ona sibâk olabilir.

---

23 Bakara 6.

24 Konuyla ilgili örnekler için bkn. ez-Zerkeşî Bedruddîn, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Mısır, ts., I/35-49.

Cenab-ı Hak Besmele'de, kendisini Rahmâniyet ve Rahîmiyetiyle ile tavsif etmektedir. Celâl ve Cemâliyle tecelli eden bu tavsif karşısında kul olarak nasıl mukabele edilebilirliği sûrenin ikinci âyeti olan اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ 'Bütün hamdler, övgüler (bütün varlıkları yaratıp büyüten, varlıkta devam ettiren, tarih ve coğrafyasıyla bütün bir insanlığı, hatta bütün âlemleri, dünya ve âhireti, ezelden ebede varlığın tamamını kucaklayan) âlemlerin Rabbi Allah'adır' cümlesi ile verilmektedir. Yani bir çeşit "Bizi bu kadar rahmetiyle kuşatan Zât-ı Alâ'ya hamd ve senâlar olsun" denilmiş oluyor.

Diğer taraftan zikredilebilecek bir diğer münasebet de şu olsa gerektir: Bu sûre beşinci âyete kadar Allah'a, beşinci âyetten sûrenin sonuna kadar da kula ait olmak üzere iki kısımdır.

Fâtiha Sûresinin 3. âyeti de bir önceki âyet gibi Kur'ân'ın işlemiş olduğu temel kavramlardan tevhid yani Allah'ın birliği konusunu işlemektedir. Bu yönüyle bir önceki âyette ifade edilen rubûbiyetle kuvvetli bir münasebet taşır.

Ayrıca bu âyet bir önceki âyetin istilzamı mahiyetindedir. İkinci âyette bahsi geçen rubûbiyetin gereği olan rahmâniyet ve rahîmiyet bu âyette zikredilmektedir. Zira Cenab-ı Hakkın kendisini Rabbu'l-âlemin diye tavsif etmesi O'nun bütün yaratıklarını koruyup gözetmesi, ihtiyaçlarını karşılamasını istilzam eder. İşte üçüncü âyette zikredilen bu sıfatlar bir önceki âyetle olan münasebeti ortaya koymaktadır.

Fâtiha Sûresinin 4. âyeti de Kur'ân'ın ana gayelerinden bir diğeri olan ahiret inancına işaret etmektedir. Bu yönüyle önceki âyetlerle sıkı bir münasebeti vardır.

Ayrıca din gününün hâkimiyetinin rahimiyetle doğrudan irtibatı vardır. Zira din günü yani hesap günü müminler için artık mükâfat ve mücâzat günüdür. Dünya hayatında

zahirle hükmedildiğinden hesaplar yarım kalabilmektedir. Hak ve hukukun karşılığı alınmamış olabilir. İşte din gününün mutlak hâkimiyeti, rahimiyetin gereği olarak tezahür etmektedir. 'O günün tek sahibi Allah'tır. O gün sadece O konuşacak, hükmü O verecek, infâzı O yapacak ve mükâfatı da O bahşedecektir.'

Fâtiha Sûresinin 5. âyeti de Kur'ân'ın ana gayelerinden bir diğeri olan ibadet konusuna temas etmektedir. Bu yönüyle önceki âyetlerle sıkı bir münasebeti vardır.

Ayrıca önceki âyetlerde zikredilen Cenab-ı Hakk'ın rubûbiyeti, Rahman ve Rahim olması ve bir mükâfat ve mücâzat gününün varlığı, artık muhataba ibadet yapması gereğine işaret etmektedir.

Fâtiha Sûresinin 6. âyeti de bir önceki âyetin devamı mahiyetinde Kur'ân'ın ana gayelerinden bir diğeri olan ibadet temasına işaret etmektedir. Zira Cenab-ı Hakk'tan hidâyet talebi veya hidâyette istikamet talebi ibadettir. Bu yönüyle önceki âyetlerle sıkı bir münasebeti vardır, denebilir.

Fâtiha Sûresinin 7. âyeti de Kur'ân'ın ana gayelerinden bir diğeri olan nübüvvet konusuna işaret etmektedir. Bu yönüyle önceki âyetlerle sıkı bir münasebeti vardır, denebilir.

Ayrıca Cenab-ı Hak altıncı âyette " اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ Bizi doğru yola hidâyet eyle" derken bu yolun ne olduğunu aynı siyak içinde yedinci âyetle açıklamıştır.

Suat Yıldırım İhlas suresi ile ilgili yaptığı yorumda ayetler arasında birçok münasebet hatları ve kombinasyon imkânlarının olduğuna işaretle şöyle der: ‹İhlâs Sûresinde altı cümle bulunup, bunlardan üçü müsbet (olumlu) cümledir: "De ki: O, Allah'tır. O, birdir. O, Sameddir." Diğer üçü ise menfidir (olumsuz): "Doğurmadı, doğurulmadı ve hiçbir şey O'na denk olmadı." Bu cümleler, tevhidin altı mertebesini ispat, şirkin altı çeşidini

de reddeder. Her bir cümle ötekilere hem delil, hem de netice durumundadır. Şöyle ki: "De ki Allah (gerçek İlâh) odur. Zira O, Tek'tir. Zira O, Samed'dir. Zira doğurmamıştır ilh. Sonundan başlarsak: "Hiç kimse O'na denk olmadı. Zira O, doğurulmamıştır. Zira O, doğurmamıştır. Zira Samed'dir. Zira Tek'tir. Zira O, gerçek İlâh (Allah)tır". Bir başka nizamda şöyle olur: "O, gerçek İlâh (Allah)tır. Öyleyse Tek'tir. Öyleyse Samed'dir. Öyleyse doğurmamıştır. Öyleyse doğurulmamıştır. Öyleyse hiç kimse O'na denk olmamıştır." Böylece İhlâs Sûresi'nde, âdeta otuz altı İhlâs Sûresi bulunur.[25]'

6- Kur'ân'ın Fonetik İ'câzı

Kur'ân kelimelerinin sesi ve tınısı ile ilgili i'câz çeşididir. Birkaç yönden ele alınabilir.

a- Âhenk ve Mûsiki Yönü

Kur'ân'ın, bünyesindeki kelimelerin, harflerin, sükûn veya harekelerin, med yahut kasrların düzeninde ortaya çıkan, kulağa ve ruha hoş gelen mûsikî itibarıyla arzettiği i'câzdır. Bu mûsiki, dikkat edilecek olursa, âyeti meydana getiren her bir kelimesinde bile mevcuttur. Nitekim Kur'ân'daki lafızlar ve bu lafızları meydana getiren harfler, öylesine güzel ve ahenkli bir şekilde dizayn edilmiştir ki, Arapça bilmeyenler bile, sadece okunuştaki bu âhenge dikkat ettiklerinde bilinen mûsikî ve şiir nağmelerinin ötesinde etkili ve değişik bir ahenk hissetmektedirler[26]. Özellikle

---

[25] Bkz. Yıldırım Suat, Kur'an'ın Surelerindeki Eşsiz Ahenk, Yeni Ümit Dergisi, 2003 Sayı: 60 Yıl: 15.

[26] Yıldırım Suat, Kur'ân İlimlerine Giriş, s. 131 vd. Demirci Muhsin, Tefsir Usulü ve Tarihi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 207.

Mushaf'ın son kısmında yer alan kısa sûreler bu yönden etkili bir ses vurgusuna sahiptirler:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى * الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى * وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى * وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى * فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى* سَنُقْرِؤُكَ فَلا تَنْسَى * إِلاَّ مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى * وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَى * فَذَكِّرْ إِنْ نَّفَعَتِ الذِّكْرَى * سَيَذَّكَّرُ مَن يَخْشَى * وَيَتَجَنَّبُهَا الأَشْقَى * الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَى * ثُمَّ لاَ يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى * قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى * وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى * بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا * وَالآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى * إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى * صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى *

Başka bir örnek verelim:

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ * مَلِكِ النَّاسِ* إِلَهِ النَّاسِ* مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ* الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ * مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ -'De ki: İnsanların Rabbine, İnsanların yegâne Hükümdarına, İnsanların İlâhına sığınırım. O sinsi şeytanın şerrinden, O ki insanların kalplerine vesvese verir, O şeytan, cinlerden de olur, insanlardan da" (Nâsâ sûresi 1-6)

Dikkat edilecek olursa bu âyetlerde de fâsılalar vezinde birbirleriyle takriben eşit vaziyettedir. Uyak harfi aynıdır. Fâsıla harfleri sözün atmosferine uygun vaziyettedir. Her fâsılanın kendine ait bir mûsikisi vardır. Bu mûsiki, lafızlardaki harflerin birbirleriyle uyumu ve cümlelerdeki sözcüklerin birbirleriyle âhenginden meydana gelmektedir. Âyetlerin içinde yer alan sözcüklerin dizimi mûsiki üslûbu ile tam bir birlik içindedir.

Doğrudan kulağa hitap eden aliterasyon sanatının vurgulanması açısından, âyeti Latin karakterli harflerle verelim:

(Kul eûzu birabbi'n-nâs, Meliki'n-nâs, İlâhi'n-nâs, Min şerri'l-Vesvâsi'l-Hannâs, Ellezî yüvesvisu fî sudûri'n-nâs, Mine'l-cinneti ve'n-nâs)

Dikkat edilecek olursa, âyette yer alan "s" harfinin bir âhenk içerisinde tekrarı tam bir aliterasyon olup, lafızların taşıdığı anlamla uyum içerisinde kulağa adeta fısıltı halinde mûsiki şöleni sunmaktadır.

b- Onamatope

Onamatope, özetle tabiattaki seslerin adeta harflere dönüşmesi ve kelimeleşmesidir. Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan lafızlar ve bu lafızların içinde yer alan harflerin uyum içinde dizilişi o kelimenin manası ile uyum arzeder. Arapça lafızların ne anlama geldiğini bilmeyen herhangi bir insan bile seçilmiş olan Kur'ân kelimesinin tedâi ettiği manayı veya o mananın ipuçlarını hissedebilir. Kur'ân kelimeleri bu hususiyeti ile muhataplarına ayrı bir i'câz örneği sunmaktadır.

Yukarıdaki Nâs Sûresini bu açıdan değerlendirecek olursak, mesela bu âyetler insana, açıkça görünmeyen sinsi vesvesecilerden sakınması ile ilgili tavsiyeleri bağlamında seçmiş olduğu kelimelerin, gizliliği ve o gizlilik içinde sinsiliği kulağımıza adeta bir fısıltı halinde takdim ettiği hissedilmektedir.

Şu âyette de benzeri bir ihsas vardır: حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ - Zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımıştır[27], derken 'vehn' kelimesinin tınısı, manayla uyum içinde hamile bir kadının iniltisini çağrıştırmaktadır.

Başka bir örnek verelim:

فَمَنْ يُرِدِ اللهُ أَنْ يَهدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلإِسْلاَمِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ

[27] Lokman, 14.

ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ -Hâsılı Allah kimi doğru yola koymak isterse, onun kalbini İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse, onun göğsünü sanki o kişi gökte yükseliyormuşcasına dar ve tıkanık yapar. İşte Allah böylece, imana gelmeyenlere rüsvaylık verir[28]. âyetinde seçilmiş olan "yessa'adu fi's-semâi-gökte yükselir" kelimesinin yapısının okunuş esnasında kulağa verdiği ses tınısı, gizliden gizliye havasız kalan bir kimsenin nefesinin tıkanmasına işaret etmektedir. Zira yükseğe çıktıkça oksijen azalır ve solunum güçlüğü çekilir.

Başka bir örnek verelim:

قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لاَ تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبِّ

Yusuf'u öldürmeyin de bir kuyu dibine bırakın[29]. derken, kuyu anlamına gelen 'el-cubb' kelimesi içine bırakılan taşın çıkardığı sesle uygunluk içinde bir anlamı da hissettirmektedir.

7- Kur'ân'ın Okunuşundaki İ'câz

Kur'ân'ın okunuşu ile ilgili ayrı bir sır ve hikmet vardır. Ne okuyucuya ne de dinleyene ağır gelmez, bıkkınlık vermez. Okundukça 'hel min mezîd: daha yok mu?' fehvasınca okunmak ister.

Malum olduğu üzere insan okumuş olduğu bir yazıyı tekrar okumaktan genellikle usanç duyar. Oysa Kur'ân-ı Kerîm ilâhî vahiy kaynaklı olması sebebiyle sadece akla hitap etmeyen farklı bir

28 En'am 125.
29 Yusuf, 10.

mahiyeti vardır. O insanın sahip olduğu bütün lâtifelerine bakar; zihni beslenirken ruhu da, sırrı da, hafâsı da ondan ziyadesiyle hissesini alır. Bu itibarla usanç duyması bir yana okundukça okuma şevk ve lezzeti verir.

İmam Tirmizî'nin Hz. Ali (r.a) kanalıyla ihraç ettiği bir hadiste Efendimiz (sallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

ألا إنها ستكونُ فتنةٌ » فقلت : ما المخرجُ منها يارسولَ الله ؟ قال : « كتابُ الله فيه نَبَأُ ما كان قبلكُم ، وخَبَرُ ما بعدَكم ، وحُكْمُ ما بينكم ، وهو الفَصْلُ ليس بالهَزْل ، مَنْ تَرَكَهُ من جَبَّارٍ قَصَمَهُ الله ، ومَنِ ابتغى الهُدَى في غيرِه أَضَلَّهُ الله ، وهو حبلُ الله المتينُ ، وهو الذكرُ الحكيمُ ، وهو الصراطُ المستقيمُ ، وهو الذي لا تَزِيغُ به الأهواءُ ، ولا تَلْتَبِسُ به الألْسِنَةُ ، ولا يَشْبَعُ منه العلماءُ ، ولا يَخْلَقُ على كَثْرَةِ الرَّدِّ ، ولا تنقضي عجائِبُه من قال به صَدَقَ ، ومَنْ عمِل به أُجِرَ ، ومَن حكَمَ به عَدَل ، ومَن دَعَا إليه هُدِيَ إلى صراطٍ مستقيمٍ

Yani : "Muhakkak ki ileride kapkaranlık geceler misâli fitneler olacak!" buyurdu. "Onlardan kurtuluşun yolu nedir, Ey Allah'ın Resûlü?" denildi. Buyurdu ki: "Allah'ın kitabı! Onda sizden öncekilerin olayları, sizden sonrakilerin haberleri ve sizin de hükmünüz vardır. O, kesin çizgidir; şaka değildir. Her kim kibirlenerek onu terk ederse Allah onun belini kırar. Her kim ondan başka hidâyet ararsa Allah onu saptırır. O Allah'ın sapasağlam ipidir. O, apaçık bir nurdur. O hikmetli bir hatırlatmadır. O dosdoğru yoldur. Hevalar onun sayesinde kaymaz. Görüşler onun sayesinde dağılmaz. Âlimler ona doymazlar. Onun çokça tekrarı usanç vermez. Hayretengiz yönleri tükenmez. Her kim onun ilmiyle ilimlenirse ileri gider. Her kim onunla amel ederse

ecirlenir. Her kim onunla hükmederse adalet eyler. Her kim ona tutunursa doğru yolu bulur[30]."

8- Kur'ân'ın Tecvid İ'câzı

Kur'ân'ı okurken harflerin hakkını vermek, harfleri mahreç ve aslına uygun olarak okumak demek olan tecvîd kuralları da vahye istinad etmektedir. Çünkü tecvid kuralları, Hazret-i Cebrail (aleyhisselâm)'in Peygamber Efendimiz (sallâhu aleyhi ve sellem)'e Kur'ân'ı nazil buyururken okumuş olduğu kurallar mecmuasıdır. Zira Kur'ân-ı Kerim'de 'Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık. Onu tertil üzere indirdik', diğer bir âyette de 'Kur'ân'ı açık açık, tâne tâne, tertil ile oku' buyrulmaktadır. Âyetlerde geçen tertilin ne olduğu sorulan Hazret-i Ali (radiyallahu anh): 'Tertil, harflerin tecvidini, sıfatlarını, okuyuş biçimlerini, mahreç özelliklerini ve vakıfları bilmek demektir.' buyurmuştur. 'Yani Cebrail (aleyhisselâm) Kur'ân'ı âyet âyet indirirken nasıl okumuşsa, harflerin boğazdan çıkış biçimlerini nasıl göstermişse, harfleri hangi gırtlak, hançere, boğaz ve ağız sesi ile okumuşsa, Peygamber Efendimiz (sallâhu aleyhi ve sellem)'e Kur'ân'ı vahy ederken nasıl kıraat etmişse, bütün bu okuyuş ve kıraat biçimleri Tecvid kuralları olarak tesbit edilmiş ve bir araya toplanmıştır. Yani "Tecvid" adı altında öğretilen okuyuş kuralları Hazret-i Cebrail (aleyhisselâm)'den Peygamber Efendimiz (sallâhu aleyhi ve sellem)'e intikal eden okuyuş biçimlerinden ve kurallarından başka bir şey değildir.'

a- Medlerle İlgili Örnekler

Mesela إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ -Biz gerçekten sana verdik Kevser'i[31],

---

30 Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân, 14, 2906.

31 Kevserin ne olduğu hakkında tefsirlerde, cennette Peygamberimiz (sallallahu

âyetinde إِنَّا kelimesi ile أَعْطَيْنَاكَ kelimesi arasında tecvid kaidesi olarak meddi munfasıl vardır[32]. Bu meddin uzunluğu 4 elif miktarıdır. Diğer bir tabirle okuyucu bu lafza geldiğinde 4 elif miktarı uzatması gerekmektedir. Bu uzatmanın manaya olan katkısı hakkında Efendimiz (sallallahu aleyhi ve selem)'e verilen Kevser nimetinin bir başkası tarafından değil de Cenab-ı Hakk ve O'nun emri muvacehesinde melekler tarafından çoğul olarak verilmiş olduğu veya söz konusu uzatmayla 'Biz' ifadesiyle işaret edilen ta'zime vurgu yapıldığı söylenebilir.

Yoksa bu ifade yerine aynı anlama gelen نَحْنُ أَعْطَيْنَا şeklinde denseydi, yukarıda işaret ettiğimiz bu anlamlarından mahrum kalınacaktı.

Şimdi aynı kuralın zımnında i'câz örneğini Kafirûn Suresi nin âyetlerinde takip etmeye çalışalım. Örneğin Cenab-ı Hakk bu surede şöyle buyurmaktadır:

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ - De ki: Ey kâfirler!, لاَ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ-Ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet etmem., وَلاَ أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ -Siz de benim ibadet ettiğime ibadet etmiyorsunuz., وَلاَ أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ -Ben sizin ibadet ettiklerinize asla ibadet edecek değilim., وَلاَ أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ -Siz de benim ibadet ettiğime ibadet etmezsiniz., لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ -O halde sizin dininiz size, benim dinim bana!

Dikkat edilecek olursa 1. âyette: يَا أَيُّهَا lafızları arasında; 2. âyette: لاَ أَعْبُدُ lafızları arasında; 3. âyette: وَلاَ أَنْتُمْ ve مَا أَعْبُدُ lafızları arasında; 4. âyette: وَلاَ أَنَا lafızları arasında ve son olarak da 5. âyette yine 3. âyette olduğu gibi وَلاَ أَنْتُمْ ve مَا أَعْبُدُ lafızları arasında

aleyhi ve selem)'e verilen bir havuz, peygamberlik, Kur'ân, şefaat makamı, ilim gibi nimetler olduğu zikredilmiştir.

32 Uzatma harfinden sonra sebeb-i medd'den uzun hemze (□) veya harekeli elif (□□□ □) gelir ve her ikisi de ayrı kelimede bulunursa meydana gelen tevcid kaidesine 'medd-i munfasıl' denir.

dörder elif mikdarı uzatma gerektiren meddi munfasıl vardır. Bu medlerin her birisinin vermiş olduğumuz tercümeleri dışında manaya ayrı ayrı katkıları sezinlenmektedir.

Şimdi bunları ayrı ayrı ele almaya çalışalım. Örneğin 1. âyette قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ -De ki: Ey kâfirler! derken يَا أَيُّهَا lafızları arasındaki 4 elif mikdarı uzatmanın muhatapların dikkatlerinin çekilmeleri vurgusu; 2. âyette لاَ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ -Ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet etmem., derken لاَ أَعْبُدُ lafızları arasında (sizin ibadet ettiklerinize) ibadet etmem vurgusu; 3. âyette وَلاَ أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ-Siz de benim ibadet ettiğime ibadet etmiyorsunuz., derken وَلاَ أَنْتُمْ lafızları arasında kâfirlerin Müslümanlardan tamamen farklı bir dünyada oldukları vurgusu; yine aynı âyetteki مَا أَعْبُدُ lafızları arasında da (sizin ibadet ettiklerinize) ibadet etmem vurgusu; 4. âyette وَلاَ أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ -Ben sizin ibadet ettiklerinize asla ibadet edecek değilim, derken وَلاَ أَنَا lafızları arasındaki (sizin hali hazırda ibadet ettiklerinize) gelecekte de özellikle ibadet etmeyeceğim vurgusu sezinlenmektedir.

Başka bir örneğe geçelim: Cenab-ı Hakk Haşr Suresi 7. âyette:

.... وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا ... -Peygamber size ne verirse onu alınız, o sizi neden men ederse onu terk ediniz, buyurmaktadır. Âyetin öncesinde Sahâbe-i Kirâmın, Efendimiz (sallallahu aleyhi ve selem)'den, ganimeti nasıl paylaştırdıysa, fey'i de o şekilde paylaştırmasını taleplerini karşısında Allah Teâlâ'nın, ganimetin, fey'den farklı olduğunu zira fey'i elde etmek için ganimetin aksine yorgunluk gerekmediğini, dolayısıyla feyin dağıtımının Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e bırakıldığı hükmü yer almaktadır. Efendimiz de fey'i 5 parçaya ayırmış, 4 parçasını kendisine, geriye kalan 5. parçayı da yine 5 parçaya ayırarak onun bir payını Müslümanların menfaatlerinde kullanmak

üzere yine kendisine, geriye kalan 4 payı ise, akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalanlara dağıtmıştı. İfadenin devamı olarak, yukarıda örnek olarak almış olduğumuz kısımda da "Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve selem)'in size verdiği fey'i alın; almanızı yasakladığını ise almayın" denmektedir.

Âyetin yukarıda takdim ettiğimiz hususiliğinin yanı sıra Efendimiz (sallallahu aleyhi ve selem)'in getirmiş olduğu ve emrettiği, ardından da nehyettiği her şeye şâmil bir hüküm ihtiva ettiği muhakkaktır. Şimdi konumuza geçecek olursak mealini verdiğimiz âyetin "وَمَا آتَاكُمُ -(Peygamber) size ne verirse, ne getirmişse" kısmında görüldüğü gibi meddi munfasıl vardır ve dört elif mikdarı uzatmak gerekmektedir. Âyetin diğer tarafındaki وَمَا نَهَاكُمْ -(hangi konuda) neden men ederse kısmında da meddi tabiî vardır ve bir elif miktarı uzatılır[33]. Bu farklı uzatmaların anlamla ilişkisi hakkında şunları söyleyebiliriz: Âyetin ilk kısmında (size ne verirse ne getirmişse) şekliyle pozitif, diğerinde de (neden men ederse) şekliyle de negatif olgu bulunmaktadır. Dört elif miktarı uzatmayı gerektiren meddi munfasılla gelmiş olan pozitif olgunun, bir elif miktarı uzatmayı gerektiren negatif olana göre daha fazla olduğu vurgusu, diğer bir ifadeyle helal dairesinin haram dairesinden daha geniş olduğu hissedilebilir.

Başka bir örnek verelim:

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ -Hepinizin İlâhı tek İlahtır. O'ndan başka tanrı yoktur. O, rahmandır, rahîmdir. (Bakara 163) âyetinde لاَ إِلَهَ إِلَّا هُوَ kısmında bir nefy bir de isbat vardır. Bu âyetin Nefy kısmında yer alan med; harf-i med ile sebeb-i meddin ayrı iki kelimede bulunmasından dolayı munfasıl olup buna aynı zamanda medd-i mübâlağa da denir. Çünkü buradaki

33 Med harfinden sonra sebeb-i medd'den bir şey gelmemesi halinde 'medd-i tabiî' meydana gelir. Bu durum karşısında bir elif miktarı uzatılır.

meddin mübalağalı bir şekilde yapılması، Allah'tan başkasından ulûhiyyeti nefyetme maksadı taşır. Yani meddin okunurken 4 elif mikdarı uzatılması, nefyedilen ilah makamına girebilecek bütün her şeyi içine aldığını hissettirmektedir[34].

b- Gunnelerle İlgili Örnekler

Gunneler sanki inlemeyi tedâi ettirmektedir. Örneğin Nâs suresinde tekrar edilen النَّاس -insanlar lafızlarının altında 'Ah, şu insanlar' manası da anlaşılabilir. Yoksa الأُناس da olabilirdi. Hiçbir dilci de buna karşı çıkmazdı. "Kur'ân niçin insanlara 'Ah şu insanlar' desin?" denecek olursa buna belâgat kuralları içinde şu cevap verilebilir: Çünkü cennetten çıkmış ve pek çok dünya musibetlerine uğramış insan, gök ehlinin yüreğini sızlatmaktadır. Ancak her inleme şefkat için değildir. Evet, bir hayvan yavrusuna şefkatle inler. Ama intikam alacak bir kişi ise hasmına karşı hışım ile inler.

Mesela إِنا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ -Biz gerçekten sana verdik Kevser'i[35], âyetinde إِنَّا kelimesi üzerinde 2 harekelik beklenmesi gereken harf-i gunne müşeddede tecvid kaidesi vardır. Bu beklemede de yukarıda zikrettiğimiz Efendimiz (sallallahu aleyhi ve selem)'e verilen Kevser nimetinin, bir başkası tarafından değil de Cenab-ı Hakk ve O'nun emri muvacehesinde melekler tarafından çoğul olarak verilmiş olması veya 'Biz' ifadesi ile işaret edilen tazim üzerinde vurgu yapılması gibi nüktelerin yanı sıra, ayrıca Cenab-ı Hakk'ın yaptığı bu bağıştan rücu etmeyeceğine dair bir emare de sezilmektedir.

---

34 Geniş bilgi için bkz. Çağıl Necdet, Kur'ân'ın Belâgat ve Fonetik Yapısı, Ankara, 2005, s. 348.

35 Kevser, 1.

B- KUR'ÂN'IN İLMÎ İ'CÂZI

Kur'ân-ı Kerîm'in ilimlerle, sanayi ile mühendislik, matematik, ekonomi, sosyal, kimya, fizik, biyoloji, antropoloji vb. yeryüzünde var olan tüm bilimlerle ilgili yönlerini ortaya koyan i'câz çeşididir[36]. Bu tür i'câz, bilimin, deney ve gözlem neticesinde ulaştığı nihâî hakikatlerin Kur'ân'daki kesin ve mutlak hakikatlerle çelişmemesini ifade eder. Kur'ân bir bilim kitabı değildir ama onun asırlarca önce dünya, güneş, ay, vb. hususlarda ortaya koyduğu bilgiler, bir yandan o zamanın bilim adamlarını benzerini getirmekten âciz bırakırken, diğer yandan asırlar sonra bu hususlarda tespit edilen bilimsel verilerle de uyum arz etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm muhatabını aklî ve mantıkî delillerle ikna eder. Bu hakikatleri, kendine has bir metotla genellikle âfâki ve enfüsî delillerle ortaya koymaya çalışır. Nazarları insanı çepeçevre saran bu delillere bakmaya ve onların ardında gizlenmiş olan gerçek müsebbibe yani Allah'a tevcîh eder. Bunlara, insanın kendi iç dünyası, taşımış olduğu beden ve onun esrarı ile alakalı olan enfüsî deliller ve insanı çepeçevre kuşatmış olan dışa dönük

---

36 İ'câz çeşitleri içinde yer alan ‹ilmî i'câz' tabiri yerine bazı araştırmacılar ‹fennî i'câz' terimini kullanmaktadır. Oysa Arapça kökenli ‹fen' kelimesi daha çok sanat anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızda özellikle bu tabiri tercih ettik.
Kur'ân-ı Kerîm'in mu'ciz olması konusunda ehli ilim ittifak halinde olduğu bilinmektedir. Onun mu'ciz olması konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. (Bkz. Kırca Celâl, Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler, İstanbul, 1981, s. 19.) Ancak ihtilaf konusu, Kur'ân i'câzının çeşitliliğindedir. Bu konuda, Kur'ân'ın ilmî i'câzının da içinde olduğu bütün i'câz çeşitlerine hâvi olduğunu ileri sürenler ile Kur'ân'ın sadece lügavî, yani beyânî i'câzı olduğunu ileri sürenler olmak üzere iki ayrı hakim görüş vardır. (Bkz. Abbas Fadıl Hasan, el-Müfredâtu'l-Kur'âniyye min Mazâhiri'l-İ'câz, Ürdün, 1986, s. 4.) İlmî i'câzın tanımı ile ilgili bkz. Ebû Hicr Ahmed Ömer, et-Tefsîru'l-İlmî li'l-Kur'ân fi'l-Mîzân, Beyrut, 1991, s. 64; Kırca Celâl, a.g.e., s. 51.

âfâkî deliller adı verilir[37]. Yani enfüsî ve kevnî âyetler hidâyet delillerinin bir parçasıdır. Bu delilleri incelemek dine ve gerçek imana ulaştıran bir yoldur. Kur'ân, bu gerçeği şöyle dile getirir: "Biz onlara gerek dış âlemdeki ve gerek kendi nefislerindeki âyetlerimizi yakında göstereceğiz."[38]

'Kur'ân'ın kendi yazılı direktifleri yanında, tabiattaki unsurlar ve oluşlar hakkında da "âyet" terimini kullanması onların, işte bu en üst ilim hakikatine birer gönderme olmaları nedeniyledir. Çünkü tüm olgular ve görüntüler, onları kavrama yeteneğini taşıyanlar için bu üst boyuta işaret eden "açık uçlu" birer simgedir' [39].

Kur'ân'ın ilmi i'câzının en büyük delili: 'Yaş ve kuru iç bir şey yoktur ki Kitâbı Mübin'de bulunmasın'[40] ve 'Ey Resulüm, işte sana bu kutlu Kitabı indirdik ki her şeyi açıklasın, doğru yolu göstersin, Allah'a teslimiyetle itaat edecek olanlara, rahmetin ve müjdenin ta kendisi olsun. ' âyetlerdir[41]. Buradan Kur'ân'ın mücmel bir şekilde, yani prensipler halinde her şeye şamil olduğunu anlıyoruz [42].

Burada öncelikle bilinmesi gereken en önemli kuralın, sadece modern ilmin ulaşmış olduğu kesinleşmiş sonuçlarının, Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin üzerinde ittifak ettiği kesin yorumlarıyla çatışmayacağıdır. Bir diğer tabirle, modern ilmin, elindeki bütün teknolojik imkânlar neticesinde, sayısız deney ve tecrübe-

---

37 Eren Cüneyt, Kur'ân-ı Kerim'i Anlamaya Yönelik Metotlar, Erzurum, 2002, s. 11-12.

38 Fussilet 53.

39 Kılıç Sadık, Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu, 03-05 Şubat 1995, Kur'ân'ın Aydınlığına Doğru, Ankara, 1995, s. 297.

40 En'am 59.

41 Nahl 89.

42 Geniş bilgi için bkz. Ebû Hacer Ahmed Ömer, et-Tesîru'l-İlmî li'l-Kur'ân fi'l-Mîzân, Dimaşk, 1991, s. 103.

leriyle ulaşmış olduğu sabit ve değişmez en son nokta, Kur'ân'ın üzerinde ittifak ettiği en son yorumu ile daima barışık olacaktır. Bu bağlamda makbul olan ilmî tefsir, 'modern ilimlerle uzlaşan tefsir olarak' özetlenebilir. Çünkü 'her devrin kesin hakikatlermiş gibi kabul ettiği ve fakat yanlış olduğu ancak daha sonraları ortaya çıkmış olan kendine has kuruntuları olmuştur.'[43]

O halde Kur'ân'ın ilmî keşiflere işaret ettiği, bu ilimlere kaynak olabileceği zannedilen âyetleri, aceleci bir tarzda, hali hazırda ilmin ortaya koyduğu verilerle yorumlamaya çalışmak veya bu verilere Kur'ân'dan birer mesned aramak çok büyük yanlışlara sebebiyet verecektir. Her ne kadar ilmî de kabul edilse, değişebilirliği muhtemel nazariyeler Kur'ân hakikatleri ile mukayese dahi edilemez. Bilim tarihi, bir zaman için doğruluğuna inanılan bir teorinin, deney ve tecrübeler neticesinde yanlış olduğuna şahid olmuştur. Durum böyleyken, aceleci bir tavırla Kur'ân âyetlerini, doğruluğu kesinleşmemiş bu nazariyelerle yorumlamaya kalkışmak, Kur'ân hakkında şüphelere sebebiyet verecektir. Zira herkesten, olası tezad durumun Kur'ân'ın âyetlerinden değil, onun yanlış yorumundan kaynaklandığını anlamasını beklemek haksızlık olacaktır. Bu konuyla ilgili vereceğimiz en bariz örnek, Tefsîru'l-Kebîr sahibi Fahreddin er-Râzî'nin Bakara Sûresi 22. âyet hakkında yapmış olduğu yorumdur. er-Râzî, Kur'ân'ın, الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الأَرْضَ فِرَاشاً 'Yeryüzünü size yatak yaptı' âyetini o günün hâkim olan anlayışı çerçevesinde, dünyanın dönmediğine delâlet ettiği şeklinde yorumlamıştır [44].

İlmî i'câz genelde iki bölümde incelenir.

---

43 Akdemir Salih, 'İlmî Tefsir Hareketinin Değerlendirilmesi ve Ondokuz Rakamı Üzerine' adlı giriş, Draz Abdullah, Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru, İstanbul, 1983, s. 10.

44 er-Râzî Fahreddin, Mefâtîhu'l-Gayb, Tahran, II/102.

1- Kâinatla İlişkin Olan İlmî İ'câz

Pozitif bilimlerin gözlem ve deney yöntemlerine dayanarak tabiatın oluşum ve işleyişi hakkında ortaya koyduğu bazı bilgilerle, Kur'ân'ın Allah'ın varlığı, birliği ve ahiret hayatının mevcudiyetine dikkat çekmek için tabiatın oluşumu ve işleyişine dair verdiği kısa bilgilerin uygunluk arz etmesi, bu i'câzın esasını teşkil eder. Dünyanın bir yörüngede hareket etmesi, bütün canlı varlıkların erkekli dişili yaratılması, dünyanın çevresinde bir atmosfer tabakasının bulunması, bitkilerin tozlaşması, güneşin bizzat ısı ve ışık kaynağı olması, yerkürenin, üzerinde canlıların yaşamasına elverişli bulunması, uzayın genişlemesi, dağların ağırlık merkezi olup yerküreyi sarsılmaktan koruması, denizde tatlı su ile tuzlu su arasına bir engelin konulması, göğe doğru yükseldikçe oksijenin azalması gibi modern bilimin keşfettiği konulara Kur'ân'da kısaca veya işaret yoluyla temas edilmesi ilginç i'câz örnekleri arasında zikredilir.[45]

2- İnsanla İlişkin İlmî İ'câz

Kuran'ın, insanın yaratılış safhalarından ferdi ve içtimai bir varlık olarak ihtiyaç duyduğu bilgilere kadar ilgi alanına giren hemen her konuda verdiği bilgiler ilmi i'câzın ikinci safhasını oluşturur. İnsanlara hem dünyada hem ahirette mutluluğa ermelerini sağlayacak temel bilgileri öğretmesi, hikmeti, hakkı hayrı, sabrı tavsiye etmesi, adaleti gözetme, iffetli olma, yardımlaşma, güzel söz söyleme, hukuka riâyet etme, ebeveynin yanı sıra hısım akraba, yakın ve uzak komşuya, bütün insanlara, hatta hayvanlara karşı iyi davranma gibi iyilikleri emretmesi, körü körüne

---

45 İlgili örnekler için bkz. Kırca Celal, Kur'ân-ı Kerîm'de Fen Bilimleri, İstanbul, 1994; Yıldırım Suat, Kur'ân-ı Kerîm ve Fennî Keşifleri, Ankara, 1990.

taklitçilik, zulüm, yalan, hırsızlık, kumar, zina, adam öldürme, faizcilik, ahde vefasızlık, böbürlenme, başkasını küçük görme gibi her türlü kötülüğü yasaklaması, bu tür i'câzın örnekleri arasında kaydedilir[46].

Cenab-ı Hak kuddûs isminin tecellisi ile kâinatta her bir varlığın bir vazife deruhte ettiğini söyler. Müdakkik nazarla bakılacak olursa bu vazifenin satır aralarında birçok hikmet gizlidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de doğadaki modelleri inceleme neticesinde bu modellerin tasarımlarından ilhamla muhtemel sorunlara çözüm getirmeyi hedefleyen bir bilim dalı olan biyomimetik ilmine de örnekler bulunmaktadır.[47]

---

46 Bkz. Yavuz Yusuf Şevki, Îcâzu'l-Kur'ân md., TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2000, XXI/403-406.

47 Bediüzzaman konuyla ilgili şöyle der: ‹Hayvanat ve tuyurun çoğu insana musahhar ve hizmetkar olabilir. Nasıl ki, en küçüklerinden bal arısı ve ipek böceğini istihdam edip ilham-ı İlahi ile azim bir istifade yolunu açarak ve güvercinleri bazı işlerde istihdam ederek ve papağan misillü kuşları konuşturarak, medeniyet-i beşeriyenin mehasinine güzel şeyleri ilave etmiştir; öyle de, başka kuş ve hayvanların istidad dili bilinirse, çok taifeleri var ki, karındaşları hayvanat-ı ehliye gibi, birer mühim işte istihdam edilebilirler. Mesela, çekirge afetinin istilasına karşı, çekirgeyi yemeden mahveden sığırcık kuşlarının dili bilinse ve harekatı tanzim edilse, ne kadar faydalı bir hizmette, ücretsiz olarak istihdam edilebilir. ‹Madem hakikat böyledir. Manasız bir eğlence hükmünde olan fonoğraf işlettirmek, güvercinlerle oynamak, mektup postacılığı yapmak, papağanları konuşturmaya bedel, en hoş, en yüksek, en ulvi bir eğlence-i masumaneye çalış ki, dağlar sana Dâvûdvari birer muazzam fonoğraf ol sözler, ekser kuşlar, Hüdhüd-ü Süleymani gibi birer munis arkadaş veya muti birer hizmetkar suretini giysin. Hem seni eğlendirsin, hem müstaid olabilsin ve hava-i nesiminin dokunmasıyla eşcar ve nebatattan birer tel-i musıki gibi nağamat-ı zikriye kulağına gelsin ve dağ, binler dilleriyle tesbihat yapan bir acaibü`l-mahlukat mahiyetini göstersin ve ekser kuşlar, Hüdhüd-ü Süleymani gibi birer munis arkadaş veya muti birer hizmetkar suretini giysin. Hem seni eğlendirsin, hem müstaid olduğun kemalata da seni şevk ile sevk etsin, öteki lehviyat gibi, insaniyetin iktiza ettiği makamdan seni düşürtmesin' Bediüzzaman Said Nursi, Sözler, s. 236-237.

C- KUR'ÂN'IN TEŞRÎÎ İ'CÂZI

Kur'ân'ın teşriî i'câz'ı va'z ettiği hükümlerdeki mükemmelliği şeklinde özetlenebilir. Zira ibtidâi bir hayat sürdüren Arap yarımadasında nazil olan vahyin ortaya koyduğu düsturların tartışmasız mükemmel olması Kur'ân'ın bir başka tür i'câzı kabul edilmelidir. İmam-ı Kurtubî bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'in îcazlarından birisinin de helâl, haram ve sair hükümlerle, insanlığı ayakta tutan, ailevî ve beşeri münasebetleri düzene koyan ve saadeti hazırlayan bir ilim olduğunu söyler[48].

Bir kaç başlık altında değerlendirilebilir:

1. Kur'anın Düsturlarının Her Zamana Uygunluğu

Kur'ân'ın ortaya koyduğu hükümler her zaman ve zemine muvafık olarak kalıcı ve her zaman tazedir. Bu yönüyle ele alınacak olursa Kur'ân'ı Kerîm beşerî her türlü sıfattan ve özellikten uzak olduğu anlaşılacaktır. Kur'ân âyetleri dikkatlice düşünülüp araştırılacak olsa, insanların kendi aralarında konuşma üslûplarında müşahede edilen beşerî hususları, zaaf ve ihtiyaçları ele veren üslûptan uzak, çeşitli yönleriyle farklı boyutlarda bir aşkınlık görülecektir.

2. Muhatabın Konumuna Göre Hüküm Va'z Etmesi

Bu i'câz çeşidi Kur'ân-ı Kerîm'in muhatabın konumunu gözeterek hüküm va'z etmesi şeklinde özetlenebilir. Bu konum değişik cihetlerle değerlendirilebilir. Evet, Kur'ânın düsturları,

---

48 İmam-ı Kurtubi, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, Kahire, 1976, I, 75.

ezelden geldiğinden ebede gidecektir. Medeniyetin kanunları gibi ihtiyar olup ölüme mahkûm değildir. Zira Kur'ân'ın va'z ettiği kanunlar muhatabın konumu göz önünde bulundurularak gerçekleşmiştir[49].

Bu yönüyle ele alınacak olursa Kur'ân'ı Kerîm her türlü beşerî sıfat ve özellikten uzak olduğu anlaşılacaktır.

Bir örnek verecek olursak; Cenab-ı Hak, Nisâ Sûresi 19. âyetinde: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهاً - 'Ey müminler, kadınlara zorla vâris olmanız size helal olmaz.' buyurmaktadır.

Dikkat edilecek olursa bu âyette kadınlara zorla vâris olma yasağı 'helal değildir' ibaresiyle gelmiştir. Oysa Kur'ân-ı Kerim'de yasaklanan şeylerin çoğunluğu, وَلا تَقْتُلُوا أَوْلادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلاقٍ 'Bir de açlık korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin.'[50] وَلا تَقْرَبُوا الزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلاً Zinaya da yaklaşmayın, çünkü o pek çirkindir ve kötü bir yoldur.[51]

وَلا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ 'Yetimin malına da yaklaşmayın...'[52] يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ 'Ey iman edenler, bir kavim diğeriyle alay etmesin.'[53] وَلا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاً 'Birileriniz diğerlerini arkasından çekiştirmesin.'[54] gibi âyetlerde görülüğü üzere nehy edatı ile gelmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهاً 'Ey müminler, kadınlara zorla varis olmanız size helal olmaz.'[55] âyettindeki yasaklamanın farklı sîga ile gelme sebebi ne olabilirdi? Yine bu

49 Kur'ân'ın Lafzî Açısından İ'câzı ve Kur'ân'ın Nazmî İ'câzı hakkında vermiş olduğumuz örneklere bkz.
50 İsrâ, 31.
51 İsrâ 32.
52 İsrâ 34.
53 Hucurat 11.
54 Hucurat 12.
55 Nisâ 19.

âyete benzeyen: وَلا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئاً 'Kadınlarınıza verdiğiniz mehirleri geri almanız size helâl olmaz.'[56] Örneğinde olduğu gibi, bu üslûbun, insanların uzun müddettir yapa geldikleri, alışkanlık kazandığı ve o işi yapmalarında herhangi bir beis görmedikleri durumlarda kullanıldığı görülmektedir. Yani bu ibare ile gelen yasaklama, bir bakıma muhatabına, yasaklamanın taşımış olduğu olgu karşısında daha dikkatli olması gerektiği hususunda imâda bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu üslup Kur'ân'ın, mücerret bir yasaklamanın ötesinde, bu yasaklamanın toplumun alışkanlıklarını gözeten, insan psikolojisini de hesaba katan bir yasaklama olduğu şeklindedir. Binaenaleyh, bu üslubun âyetin yorumuna katmış olduğu zenginlikten mahrum bir tefsirin, Kur'ân'ın vermek istediği mesajı, tam olarak takdim etmeyeceği açıktır.

Başka bir örnek verelim: Cenab-ı Hak Mâûn sûresi 3. âyette وَلا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ -'Muhtacın yemeğini (verme)yi hiç teşvik etmez.' buyurmaktadır.

Dikkat edilecek olursa âyet إِطَعَامِ الْمِسْكِينِ yani 'muhtacın doyurulması' değil, طَعَامِ الْمِسْكِينِ 'muhtacın kendi yemeği' anlamındadır. Zira muhtaç olanların yemekleri imtihan gereği, zenginlerin uhdesindedir. İşte Kur'ân'ın yermiş olduğu o kimseler muhtaç olanların kendi yemeklerini vermezler, onlara ait olanı kendilerine vermeye teşvik etmezler demektedir. Zira Cenâb-ı Hak Meâric 25'te: وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُوم -Onlar o kimselerdir ki mallarında dilenci ve yoksul olanların hakları bulunmaktadır, buyurarak zenginlerin mallarında muhtaç olanların haklarının bulunduğunu takrir etmektedir.

Âyette dikkat çekici bir diğer husus da, fakirlerin kendi

---

56 Bakara 229.

mallarını vermemenin ötesinde ayrıca başkalarının da bu iyiliği yapmalarını istemediklerine işaret edilmektedir. Yani cimriliğin ötesinde şuhh hali, buna bir çeşit günaha ortak arama hali de denebilir.

3. Kur'ân'ın En Güzel Ahlak Kaynağı Olması

Kur'ân-ı Kerîm ortaya koyduğu prensipleriyle insanın kendisi, ailesi, yaşadığı toplum ve âlemşümul bir anlayışla bütün insanlığı kuşatan en güzel ahlak modelini tesis etmiştir. İşaret ettiği değerler mecmuası ile insanlığını hatırlatır, insaniyet-i kübrâ olan İslâmiyetin mâ ve ziyası olur. Sosyologlarca ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken bu prensiplerin her birisi kendi başına ayrı bir değer olarak kaynağının ilâhî olduğunu ispatlarken, diğer açıdan da Kur'ân'ın hükümleriyle i'câz yönünü sergilemektedir.

Yaratmış olduğu insanın zayıf taraflarını en iyi bilecek olan Cenab-ı Hak'tır. Bu noktadan hareketle ona zaafını bertaraf edecek onu güçlendirecek öğretileri salık verir. İnsan farkına bile varmadığı nice zararlı hücumlara maruz bir hayat sürdürmektedir. Küçük büyük her günah kendi nispetinde insanı kalbinden yaralar. Bunlara şeytâni oklar da denebilir. Şahid olduğu hadiseler, işittiği duyumlar, ağzından çıkan lafızlar, hatta yerine göre iç dünyasında geçirdiği hayâlât bile insanı hırpalayabilir. Zira batılı tasvir, saf zihinleri idlal eder. Zihin kirlenmesi de bu tür bir insanın farkına varmadığı bir zaafıdır. Haddi zatında çok değerli ve âli olan ruhunun hakikate uzanmaya istidatlı kolu-kanadı ağzından çıkan bir lafız veya kulağına düşen bir sözcük ile kırılabilir. Hayali bulanır. Hakikatin ışık tayflarını sezemez olur.

İşte bu sebepten olsa gerek 'ahlakı Kur'ân' olan Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) malayani şeyleri terk etmenin İslâmın güzelliğinden saymıştır. Ve yine bu sebebtendir ki Kur'ân-ı Kerîm

açıkça söylenmesi mahzurlu olan duygu ve düşünceleri, müstehcen ifadeleri, alay ve hakaret gibi maksatları taşıyan sözleri gizli söylemeye gayret etmiş, zaaf ile mâlul olmuş insanı bir çeşit korumaya almıştır.

Aşağıda bu başlığa örnek teşkil edebilecek âyetlerden bazılarını zikrediyoruz:

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلاَّ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ
إِحْسَانًا وَلاَ تَقْتُلُوا أَوْلاَدَكُمْ مِنْ إِمْلاَقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلاَ تَقْرَبُوا
الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلاَ تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلاَّ
بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ * وَلاَ تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلاَّ
بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لاَ
نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَبِعَهْدِ اللهِ
أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ *

De ki: "Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını ben okuyup açıklayayım: O'na hiçbir şeyi ortak yapmayın, anneye babaya iyi davranın, fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin, çünkü sizin de onların da rızkını veren Biz'iz. Kötülüklerin, fuhşiyatın açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Allah'ın muhterem kıldığı cana haksız yere kıymayın. İşte aklınızı kullanırsınız diye Allah size bunları emrediyor. Rüşdüne erinceye kadar, yetimin malına en güzel şeklin dışında bir sûrette yaklaşmayın. Ölçüyü, tartıyı tam ve doğru yapın. Biz hiç kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz. Hakkında konuştuğunuz kimse, akrabanız bile olsa, yine doğruyu söyleyin! Allah'a verdiğiniz ahdi tutun. İşte düşünüp tutasınız diye Allah size bunları emretti[57].

---

57 En'am, 151-152.

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ

De ki: "Rabbim o güzel şeyleri değil, açığı ile gizlisi ile, bütün fuhşiyatı haram kılmıştır. Keza her türlü günahı, haksız yere haddini aşmayı ve kendisine tapınılması hakkında Allah'ın herhangi bir delil bildirmediği bir nesneyi Allah'a şerik yapmanızı, bir de Allah'ın emretmediği birtakım şeyleri iftira ederek O'na mal etmenizi haram kılmıştır[58]."

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ -"Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay haline![59]"

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ يَسْخَرْ قَومٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلاَ نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلاَ تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلاَ تَنَابَزُوا بِالأَلْقَابِ بِئْسَ الاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ * يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلاَ تَجَسَّسُوا وَلاَ يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللهَ إِنَّ اللهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ *

Ey iman edenler! Sizden hiçbir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin. Ne mâlum? Belki alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Belki de alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır. Birbirinizi, (daha doğrusu kendilerinizi) karalamayın. Birbirinize kötü lakaplar takmayın. İman ettikten sonra insanın adının

---

58 Arâf Suresi, 33.
59 Hümeze, 1.

kötüye çıkması, fâsık damgası yemesi ne fena bir şeydir! Kim tövbe etmezse işte onlar tam zalim kimselerdir. Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahtır. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Kiminiz kiminizi gıybet etmesin. Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı? İşte bundan hemen tiksindiniz! Öyleyse Allah'ın azabından korkun da bu çirkin işten kendinizi koruyun. Allah tevvabdır, rahîmdir (tövbeleri kabul eder, merhamet ve ihsanı boldur)[60].

D- KUR'ÂN'IN GAYBÎ İ'CÂZI

Kur'ân-ı Kerîm'in insanların bilme imkânına sahip olmadıkları gayb haberlerini içermesi itibarıyla arz ettiği i'câz yönüdür. Mâzî, istikbâl, kevnî hakikatler ve uhrevî durumlarla ilgili olmak üzere dört kısıma ayrılır. Kur'ân, bu yönünü şu şekilde ifade etmiştir:

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاء الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ
وَلاَ قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ

-"Bunlar sana vahyettiğimiz bilinmeyen olaylardır. Sen de, milletin de daha önce bunları bilmezdiniz. Sabret; sonuç, Allah'tan sakınanlarındır.[61]"

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ
وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ

Biz vahyetmiş olduğumuz bu Kur'ân'la sana (aslında) daha

60 Hucurat, 12.
61 Hûd, 49.

öncesinden haberin dahi olmadığı kıssaların en güzelini anlatmış oluyoruz[62].

1- Mâzîye Âit Gaybi İ'câz

Bu i'câz çeşidi kısaca Kur'ân'ın mâzînin derinliklerinde meydana gelen hâdiseler hakkında vermiş olduğu bilgiler demektir. Bu bilgiler bazen o kadar detaylı arz edilmektedir ki, dinleyici âdeta kendini yaşanılan o sahnede bulur. Hz. Âdem (a.s)'dan asr-ı saadete kadar geçmiş peygamberlerin durumları, ümmetleri ile birlikte yaşadığı önem arzeden hususları bazen detaylı bazen de ihtiyaç nisbetine göre kısa tutarak zikreder. Örneğin Yûsuf Sûresi baştan sona kadar bu konuya canlı örneklerle doludur. Surede geçen birçok tafsilat ince ayrıntılarına kadar mazinin karanlıklarına ışık tutacak mahiyette ibretlerle doludur.

2- İstikbâle Âit Gaybî İ'câz

a- Kur'ân'ın Korunacağına Dair İ'câz Yönü

Kur'ân-ı Kerîm'in vahyedildiği andan itibaren 'Hiç şüphe yok ki o zikri, Kur'ân'ı Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz'iz[63] " âyeti ile açık olarak İlahi teminat altında korunacağını haber vermektedir. Bu koruma o günün şartları muvacehesinde şifahi ve kitabi zapt yolları ile sağlanmış ve titizlikle günümüze kadar ulaşmıştır.

'Kur'ân-ı Kerîm Peygamber Efendimiz'in mübarek dudaklarından çıktıktan sonra, birbirine sımsıkı bağlı halkalar gibi son derece titiz ve dikkatli bir şekilde hem yazılmış/kitabîleştirilmiş, hem de şifahî olarak sağlam-kusursuz; yazılı-sözlü, kitabî-şifahî

---

62 Yûsuf, 3.
63 Hicr Sûresi, 9.

zaptetme metotları aynı anda, yan yana tam bir uyum ve ittifak hâlinde işletilmiş ve böylece günümüze kadar ulaşmıştır. Öyle ki biz yaşanan bu uzun süreçte, bu upuzun nakil zincirinde, şüphenin girebileceği en küçük bir boşluğun, bir gediğin veya her hangi bir kayıp halkanın olmadığını müşahede ediyoruz. Bu mübarek semavî kitabın, tarih denen bu harika zaman tünelinden, çağları aşarak, büyük bir ihtimam ve korunma ile günümüze kadar gelmesi muhteşem bir hâdisedir[64].'

Örnek verecek olursak; malum olduğu üzere Asr-ı saadette Anadolu, Suriye, Filistin, Mısır ve günümüz Irak topraklarının hâkimiyeti ehl-i kitap olan Doğu Roma İmparatorluğundaydı. Bu görünümü ile zamanın en güçlü iki devletinden birisiydi. Diğeri de günümüz İran topraklarında hâkim olan putperest Furslar sayılıyordu. M.613 tarihlerinde aralarında büyük bir savaş patlak verdi. İran Doğu Roma İmparatorluğunu yenerek galip gelerek Irak, Suriye, Filistin ve Mısır'ı ele geçirdi. İlerlemesi sürüyordu. Fursları inanç noktasında kendilerine yakın gören Mekkeli müşrikler bu haberi işitince çok sevindiler. İşte Ogünlerde aşağıdaki ayetler nazil oldu:

الم .غُلِبَتِ الرُّومُ . فِي أَدْنَى الأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ. فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ. بِنَصْرِ اللهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ. وَعْدَ اللهِ لاَ يُخْلِفُ اللهُ وَعْدَهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُونَ

Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yakın bir yerde mağlub oldular. Ama bu yenilgilerinden sonra galip gelecekler. Birkaç yıl içinde.

---

64 M. Said Ramazan el-Bûtî, Kur'ân-ı Kerîm'in Mu'cizevî Korunması, Yeni Ümit Dergisi, 85 Temmuz-Ağustos-Eylül 2009.

Çünkü işleri karara bağlama yetkisi, başında da sonunda da Allah'a aittir. O gün, müminler de, Allah'ın verdiği zafer sayesinde sevinecekler[65].

Hz. Ebû Bekir (r.a) bu ayet indikten sonra Doğu Roma İmparatorluğunun Furslara karşı yakın bir zaman içinde tekrardan galip geleceği hususunda Ubey b. Halef'le yüz deve karşılığı bahse girdi. Hatta Kur'ân'ın zikrettiği ettiği "bıd'" kelimesinin işareti ile bu galibiyet için 3 ila 9 sene gibi zamanla da sınırladı. Nihayet Doğu Roma İmparatorluğu 5 sene kadar sonra Farisileri yendi. Hatta Herakliyus 624'de Azerbaycan'a kadar ilerledi [66].

b- Mekke Dönemindeki Küfür Ehlinin İstikbaldeki Durumları İle İlgili İ'câz Yönü

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ خَتَمَ اللهُ
عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

İnkâra saplananları ise ister uyar ister uyarma onlar için birdir, imana gelmezler. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerine de bir perde inmiştir. Bunların hakkı büyük bir azaptır. (Bakara 6-7) Bu âyetlerde bahsi geçen mühürlemenin, bâtılda ısrar etmelerinin neticesinde Ebû Cehil, Ebû Leheb gibi Kureyş müşriklerinin imana gelmeyeceği hakkında istikbale ait bir haberdir. Âyette geçen الَّذِينَ lafzındaki "el"in ifade ettiği mânâlardan birisi "ahd"dir. Arap gramerinde ahd ile sınırlandırılmış, malum şeyler kastedilir. Dolayısıyla bu âyette Ebû Cehil, Ebû Leheb, Ümeyye İbn Halef gibi Kureyş kâfirlerinin olduğu açıktır. İstikbale ait gaybî bir mucizedir.

---

65 Rum, 1-5.

66 İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, İstanbul 1985, VI, 304-310; Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1936, V, 3794-3802.

Aynı durum Kâfirûn Sûresinde geçen ifadeler içinde geçerlidir. Bu sûrede geçen 3. ve 5. âyetler hakkında bazı müfessirler tekrar olduğunu iddia etmişlerdir. Oysa ilk bakışta lafızlarda benzerlik görünen 3. ve 5. âyetler arasında aslında mana yönüyle büyük farklılık bulunmaktadır. 3. âyet çoğu müfessire göre hali anlatmaktadır. Yani Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) müşriklerin vahyin indiği andaki hallerini tasvir adın وَلا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ 'Sizler benim ibadet ettiğime tapmıyorsunuz' demektedir. Lafzen aynı görünen 5. âyette ise durum farklıdır; burada Allah Teâlâ`nın Rasûlüne gaybden haber vermesi ile gerçekleşen وَلا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُد 'Sizler benim ibadet ettiğime (istikbalde de) tapacak değilsiniz" mucizevî ihbarı vardır. Hamdi Yazır bu konuda şöyle der: '.... Bu iki âyet ilk bakışta evvelkilerin 'tekrar'ı gibi görünür. Bu bir atıftır, atıf ise az çok başkalık ifade eder, onun için cumhur bu âyetlerde manen 'tekrar' olmadığını ve binaenaleyh sade tekid değil, her birinin bir te'sis, yani yeni bir hüküm olduğunu beyan etmişlerdir' [67].

Kur'ân'ın, Ebû Leheb ve karısının küfür üzerine öleceğinden haber vermesi de bu i'câz çeşidine bir başka örnek olarak da zikredilebilir.

c- Kur'ân'ın Benzerinin Getirilemeyeceğine Dair İ'câz Yönü (Tehaddî)

Arap edebiyatının zirvede olduğu dönemlerde nazil olan Kur'ân, güçleri yetecek olursa bir benzerini getirmeleri mevzuunda bütün insanlığa meydan okumuş, ebedî çağrıda bulunmuş ama cevap alamamıştır. Sadece bu yönüyle bile Kur'ân'ın mu'cizeliği tartışmasızdır.

Lügatte, meydan okuma, tahrik gibi anlamlara gelen

---

67 Yazır, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, IX/6224 vd.

tehaddî Kur'ân'ın dil ve üslup yönünden taşıdığı i'câzı ortaya koyan ve bizzat Kur'ân tarafından ifade edilen bir özelliği dile getirir. Şöyle ki, Arap Dilinin en güçlü olduğu bir dönemde nazil olan Kur'ân, Allah'a inanmamakta direnen müşriklere meydan okuyarak, bir benzerini getirmeleri yönünde üç merhaleli bir davette bulunmuştur. Bunlardan ilki Mekke'de gerçekleşmiş ve şu âyette onlardan önce Kur'ân'ın bir benzerini getirmeleri talep edilmiştir:

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لاَ يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

"De ki: Andolsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler." (İsrâ, 88)

İkinci merhale Mekke devrinin sonlarına doğru gerçekleşmiş ve bu defa onlardan Kur'ân'ın on sûresinin benzerini meydana getirmeleri talep edilmiştir:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِن دُونِ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

"Yoksa, «Onu (Kur'ân'ı) kendisi uydurdu» mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz, Allah'tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin.[68]"

Üçüncü merhalede ise, onlardan Kur'ân'ın tek bir sûresinin benzerini getirmeleri istenmiştir:

68 Hûd, 13.

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

"Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın[69]."

Bu konuda son sözü yine

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا لنَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

"Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- o zaman yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır.[70]" diyerek Kur'ân söylemiş ve tarihî vâkıa da buna uygun gerçekleşmiştir.

Bu âyet-i Kerîmelerin üzerinde dikkatle durulduğunda tek bir mevzu üzerinde birlikteliğiyle beraber birçok yönden farklılıklar arzetmekte olduğu görülecektir.

Birincisi: Bunlardan ilk üç âyet nüzul açısından Mekkî iken Bakara suresindeki son âyet tartışmasız Medenîdir.

İkincisi: İlk üç âyet Kur'ân-ı Kerîm'in aralarına indiği Araplara hitap etmektedir. Fakat Bakara suresindeki âyet ise daha geniş bir dairede bütün insanlığa hitap etmektedir.

Kimse bu âyetleri okuduktan sonra bu âyetlere muhatabın sadece Araplar olduğunu iddia edemez. Üçüncü fark ise üslup yönündendir. Zira ilk üç âyet de (meselü) (min) harfi olmaksızın gelmiştir. Oysa Bakara suresinin âyeti (Fe'tû bisûratin min

---

69 Bakara, 23.
70 Bakara, 24.

mislihi) der. Kanaatimizce bunun sebebi (Allahu alem) buradaki (min)'in mânâsı teb'iz olup zamir de Kur'ân'a râcidir. Takdiri de Kur'ân-ı Kerîm'de var olan bütün i'câz şekillerindendir. Yani Araplar Kur'ân'a sadece nazmı, belâğatı ve dil mahareti açısından meydan okurken, Kur'ân da onlara aynı hususlarda meydan okumaktadır. Bakara sûresi, âyetinin muhatabı olan Arap olmayanlar yani bütün insanlıkta onu dil mahareti de içinde olmakla beraber daha önce zikri geçen değerleri, teşrii, i'câzı, enfüs ve âfâkî yönü, işaret ettiği ilimleri ve sosyolojik vasıflarına meydan okurken Kur'ân-ı Kerîm de onlara bu hususlarda meydan okumaktadır. İşte bütün bu mânâları kısaca (min) harfinden anlamaktayız[71].

Buraya kadar anlatılanlardan sonra şöyle diyebiliriz: Tahaddi âyetleri bir konu üzerinde ittifak etmesiyle beraber son aşama diyebileceğimiz Bakara suresi âyeti nüzul, siyak ve üslup açısından diğerlerinden farklılık arzetmektedir. Zira birinci aşamada tahaddi beyânî yani dil yönüyle ilgili olup Arapların sahip olduğu ve boy ölçüşebileceği tek şey de dil maharetleridir. Ama bütün insanlığa hitap eden Bakara âyetinde ise tahaddi umumî olup sadece dil yönünü içermemektedir. Bundan dolayıdır ki Bakara âyeti bahsi geçen tehudî merhalelerinin sonuncusudur. O halde Kur'ân i'câzı sadece dilin belâğî yönü ve üslubunun güzelliği ile değil burada mevzumuzun dışındaki birçok hususiyetlerle de alâkalıdır. Bununla beraber Kur'ân'ın belâğî ve dil yönünden i'câzı diğer i'câz çeşitleri içerisinde en önemli olanıdır. Çünkü Kur'ân'ın tamamı ile alâkadardır. Kısası ile, uzunu ile hiçbir sure hatta âyet bunun dışına çıkamaz. Bu husus diğer i'caz çeşitleri için aynı değildir.

---

71 Kur'ân-ı Kerim sadece indiği asra hitap etmediğinden dolayı bu meydan okuma devam etmektedir.

3- İlâhî ve Kevnî Hakikatlere Ait Gaybî İ'câz

İlahi ve kevnî hakikatler kâinatta düzeni ve âhengi sağlayan, bütün varlıkların uymak zorunda olduğu kanun ve kuralların tamamı şeklinde özetleyebileceğimiz bir kavramdır. Buna şerîat-ı fıtriye de denebilir. Kur'ân-ı Kerîm muhataplarına bu hakikatleri bir fihriste olarak sunar. Bu hakikatlerin özünde tevhid gerçeği yatmaktadır. Yani varlık âlemi bütün eczâsıyla Cenab-ı Hakk'ın farklı isimlerinin tecellisi şeklinde kendisine işaret ve O (c.c)'nun koymuş olduğu nizama boyun eğmektedir. İnsanın bu hakikatleri kavraması, bu kanunları doğru okuması nisbetinde başarılı olacaktır. Bu tılsımı çözebilmek yine Kur'ân'ın öğretileri çerçevesinde hayat sürdürmekle mümkün olacaktır. Kur'ân'ın bu hususiyeti varlık âleminin ve onu temsilen hilafet makamındaki insanın dünya ve âhiretini mamur etmesi adına tek başına bir i'câz örneğidir.

Kur'ân-ı Kerîm bu fani hayatın sona ermesi neticesinde meydana gelecek kıyamet sahnelerini, bu hayatın devamı olan âhirete ait hususları, cennet, cehennem manzaralarını en ince detaylarına kadar nakletmektedir. Gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, insan aklının tahattur dahi edemeyeceği bu detayların bilinmesi, Kur'ân olmasaydı mümkün olamayacaktı.

E. DİĞER İ'CÂZ ÇEŞİTLERİ

Kur'ân-ı Kerîm'in eşsizliği yukarıda özetlemeye çalıştığımız hususlara munhasır değildir. Zaman ilerledikçe Kur'ân gençleşmekte ve eşsizliği bir kez daha zuhur etmektedir. Bu bölümde fazla ayrıntıya girmeden araştırmacıların Kur'ân-ı Kerîm hakkında zikrettiği diğer i'câz vecihlerinden öne çıkanları aktarıyoruz.

1- Kur'ân'ın Şifa Olması

Kur'ân-ı Kerîm'in adlarından birisi de eş-Şifâ'dır. Cenab-ı Hak Yûnus sûresinde şöyle buyurmaktadır: يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ -'Ey insanlar! İşte size, Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdeki dertlere bir şifa, müminlere doğru yolu gösteren bir hidâyet ve rahmet geldi.[72]. Yine bir başka ayette de şöyle buyurulur: وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ- Biz Kur'ân'ı müminlere şifa ve rahmet olarak indiririz[73].

Kur'ân'ın şifalığı insanın hem maddî hem de ruhî cihetiyledir. Kur'ân'ın maddî yönüyle şifa olması ihtiva ettiği hükümlerin direkt olarak tıbbın değişmez genel kaidelerine muvafık olması cihetiyle irtibatlandırılırken, ruhî yönüyle şifa olması da öncelikle ihtiva ettiği hükümlerin insana başına gelecek musibetlere karşı direnç vesilesi olacak sağlam inanç kazandırması ve aklın maruz kaldığı tüm negatif ve pozitif olaylardan etkilenen insan vücudundaki sinirlere; kişinin iç huzuru ve sükuneti elde etmesine bir çeşit meditasyon vazifesi görmesi yönüyledir.

Örneğin Mısır'ın piramitlerinden Hindistan'ın aşramlarına, Kâbe-i Muazzama'dan Vatikan'daki Katolik kiliselerine kadar birçok yerde araştırmalar yapan Dr. Ender Saraç Ruhsal Gelişimimiz ve Kader adlı eserinde, 'Ayete'l-Kürsî, Felak ve Nas sûreleri okunduğunda insanın aurasının kalınlaştığı yani insanın korunduğu, çok kısa süre içinde birtakım ince aletlerle tespit edildiğini söylüyor. Nazar diye bir enerji olduğu ve nazara karşı bazı sûrelerle korunmanın insanın aurasını genişlettiği bilimsel olarak açıklanacağını da ilave ediyor.'

---

72 Yunus, 57.

73 İsra, 82.

Ender Saraç'a göre; İnsanoğluna indirilmiş en son ve bir üst modeli gelmeyecek tek yazılım programı Kur'an-ı Kerim. Kur'an'da insana şifa verecek pek çok bilgi var. Zikir, meditasyon ve diğer enerji teknikleri gibi pozitif enerji verebilecek etkili bir yöntem. Hatta araştırmalar her bir Kur'ân harfinin ve sesinin, aslında beynin belli loblarını uyardığı ve bunların insanla kesinlikle uyum içinde olduğunu ortaya koymaktadırlar. 'Kahire Aktif Enerji Sistemi uzmanı Dr. İbrahim Kerim, araştırmalarına dayanarak, Esmâü'l-Hüsnâ'nın her birisinin bir güce sahip olduğunu, o isimlerin zikredilmesiyle ruhta muayyen bir enerjinin ortaya çıktığını ve düzenli zikredilen Esmâ'nın bir veya daha fazla organa muayyen bir tesir yaptığını, bunun da Allah'ın muhtelif isimlerinin zikri esnasında vücutta meydana gelen titreşimlerin ölçülmesiyle anlaşıldığını söylüyor.[74]'

2- Kur'ân'ın Ezberlenmesinin Kolaylığı

Vahyin nâzil olduğu andan itibaren günümüze kadar Kur'ân'ı Kerîm'in dünyanın dört bir tarafında küçük büyük bütün Müslümanlar tarafından ezberleniyor olması onun bir başka i'câz örneğidir. Bu ayrıca kitabet (yazı) ve arz (Hz. Peygamberin s.a.v Cebrâil a.s ile kontrolün) den sonra Kurân-ı Kerîm'in muhafazası adına üçüncü önemli faktör sayılmıştır.

3- Dinî İlimlere Kaynaklık Etmesi

Kur'ân-ı Kerîm nâzil olduğundan bu yana, anlaşılması yolunda çeşitli merhaleler geçirmiştir. Bu merhaleler kısaca tefsir ilminin temellerini meydana getirirken aynı zamanda siyasi, iktisadi, askeri, ilmi, sosyal vb. hiçbir alanı boş bırakmadan vahiy

---

74 Bkz. Kubilay Aktaş, Gizli Telkinle Kur'ânTerapisi, İstanbul, 2009, s. 83.

destekli, akıl yörüngeli, fıtrî, kapsamlı, kontrollü bir alan oluşturmak adına ilgili bütün ilimlere de kaynaklık teşkil etmiştir.

Kur'ân'a hizmet eden veya Kur'an'a dayanan ilimlere ulûmu'l-Kur'ân denir. Özetle belirtmek gerekirse bunlardan önemli olanları alfabetik sıraya göre şunlardır: Ahbâru'l-Kur'ân,. Aksâmu'l-Kur'ân, Cedelu'l-Kur'ân, Emsâlu'l-Kur'ân, Garîbu'l-Kur'ân, Havâssu'l-Kur'ân, İ'câzu'l-Kur'ân, İ'râbu'l-Kur'ân, Fedâil'ul-Kur'ân, Kasasu'l-Kur'ân, Kıraât İlmi, Lügatu'l-Kur'ân, Mübhemâtu'l-Kur'ân, Müşkilu'l-Kur'ân, en-Nâsih Ve'l-Mensûh, Neş'etu't-Tefsir, Sebeb-i Nüzûl, Tenasubi'l-Âyât, Tenâsubi's-Suver, Tercemetu'l-Kur'ân, Tertibu'l-Âyât, Tertibu's-Suver, Üslûbu'l-Kur'ân.

Kur'ân'ı doğru anlayabilmek için, bilinmesi zaruri olan bu ilimler görüldüğü gibi doğrudan Kur'ân'la alâkalıdır. Bunların dışında Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına katkısı olan bazı yardımcı ilimler vardır. Bunlar özetle: Allahu Teâla hakkında caiz, vacip ve imkansız olan sıfatları, inanç esaslarını ihtivâ eden kelâm ilmi, ayetlerden dinî hüküm çıkarılması ile ilgili kuralları öğreten usûl-i fıkh ilmi, Kur'ân'ın bir çeşit açıklayıcısı olan hadislerden hüküm çıkarılmasını sağlayan usûl-i hadis ilmi, geçmiş toplumların olaylarını inceleyen tarih, beşer hayatının yaşamını konu edinen sosyoloji, ilgili tabiî bilimler olarak sıralanabilir.

4- En Mükemmel Hidayet Rehberi Olması

Kur'ân-ı Kerîm'in adlarından birisi de doğru yola ileten rehber manasında el-Hüdâ'dır.

Kur'ân-ı Kerîm, her şeyden önce bir hidayet rehberidir. İşlemiş olduğu konuları itibariyle, kendi içinde açılımlarıyla birlikte iman, ibadet ve ahlak olmak üzere üç temel esasta

özetlenebilir. Birbirleriyle kopamayacak şekilde alakalı olan bu esaslar Kur'ân'ın temel hedefi olan hidayet eksenlidir.

Evet, o öyle bir kitaptır ki; onu kendine rehber edinen hem dünyada hem de ahirette aziz olur. Kim O'nun dışında hidayet ararsa, Allah onu saptırır. Kur'ân'ın zihinlerde yerleştiği nokta çok önemlidir. Ona bu şuur ile yaklaşılmadıkça ihtiva ettiği ayetleri, herhangi bir ideolojinin tartışılabilir teorileri olarak görülür. Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu mealde şöyle demektedir: Câhiliye döneminde zelîl durumdaydık. Allah bizi İslâmla izzetli kıldı. Kim izzeti, İslâm dışında ararsa zelîl olur.

5- Kur'ân Metninin Kendine Has Eşsiz Doğası

Kur'ân ayetlerinin kendine has bir doğası vardır. Bu husus onun vahiy olma özelliği ile ilişkilidir. Kur'ân kendini mesaj olarak niteler. Mesaj ise, bir şifre veya bir dilsel sistem aracılığı ile verici ile alıcı arasındaki iletişim ilişkisini simgeler[75]. Kur'ân'ın ağır ağır okunmasının istenmesi, bu vahiy ve mesaj arasındaki irtibatın yakalanması ile ilgili olsa gerekir. Vahiy, gizlilik içinde gerçekleşen bir haber iletimi olunca, bu iletimi algılamak için Kur'ân'a içsel bir ritüel olgusuyla yaklaşmak gerekir.

---

75 Ebû Zeyd Nasr Hâmid, İlahi Hitabın Tabiatı, Metin Anlayışımız ve Kur'ân İlimleri Üzerine, çev. Mehmet Emin Maşalı, Ankara, 2001, s. 47.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'in de en önemli özelliği, eski Arap üslûbuna benzemeyen yepyeni üslûbu ve beyanındaki cezâleti ile harika nazım örgüsü olan i'câzî yönüdür. Kur'ân, lâfzı, nazmı, üslûbu ve içeriğiyle de insan ve cinleri, kendisinin bir benzerini getirmekten âciz bırakmıştır. Ele alıp işlediği konuları kendine has üslûb ve âhengi ile muhatabın farklılığı, siyak-sibak ilişkisi vb. sebeplerden dolayı takdim ettiği mesajı birçok yerde değişik şekillerde takdim eder. Bu zenginliğiyle Kur'ân-ı Kerîm, güçleri yetecek olursa bir benzerini getirmeleri mevzuunda bütün insanlığa meydan okumuş, ebedî çağrıda bulunmuş ama herhangi bir cevap alamamıştır. Sadece bu yönüyle bile Kur'ân'ın mu'cizeliği tartışmasızdır.

Âlimler i'câz vecihleri hakkında değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu mevzuda söylenebilecek belki de en isabetli hüküm i'câz çeşitlerinin her zaman diliminde muhataplarının konum ve idraklerine göre zenginlik arz ederek artması şeklinde özetlenebilir. Kur'ân'ın indiği çağdaki toplum ve bu toplumun fikir seviyesi ne ise Kur'ân O'nu esas almış ve insanlara teklif ettiği şeyler de o seviyede olmuştur. Bu nedenle daha sonra ortaya çıkan yeni bilgileri Kur'ân'da aramak veya bu bilgileri Kur'ân'a yüklemek Kur'ân'ın ilk muhatabı olan insanlar için teklifi mâlâyutak/güç

yetirilemez bir iş olur. Dolayısıyla vahyin indiği ilk dönemde öne çıkan lügavî i'câz yönü bir başka dönemde bilim ve teknolojiye ait doğru ve eksiksiz tespitleri ile ilmî i'câz yönü olarak yerini alabilir.

Ancak bugüne kadar söylenmiş olan çeşitler ana başlıklar halinde başta Kur'ân'ın en büyük mucizesi olan Lügavî i'câzı olmak üzere, ilmî i'câz, teşriî i'câz, gaybî i'câz olarak dört grupta toplanmıştır. Biz de bu çalışmamızda adı geçen bu dört i'câz çeşitlerini alt başlıkları altında değerlendirmeye çalıştık. Bunlar Kur'ân'ın Lügavî İ'câzı içinde:

1- Kur'ân'ın Beyânî İ'câzı, 2- Kur'ân'ın Lafzî ve Ma'nevî İ'câzı, 3- Kur'ân'ın Nazmî İ'câzı, 4- Kur'ân'ın Hıtâbî İ'câzı, 5- Kur'ân'ın Mevdû'î İ'câzı (Sûre ve Âyetlerinin Birbirleriyle İrtibatı), 6- Kur'ân'ın Fonetik İ'câzı (a- Âhenk ve Mûsiki Yönü, b- Onamatope), 7- Kur'ân'ın Okunuşundaki İ'câz, 8- Kur'ân'ın Ezberlenmesinin Kolaylığı, 9- Kur'ân'ın Tecvid İ'câzı (a- Medlerle İlgili Örnekler, b- Gunnelerle İlgili Örnekler) Kur'ân'ın İlmî İ'câzı başlığı altında: 1- Kâinatla İlişkin Olan İlmî İ'câz, 2- İnsanla İlişkin İlmî İ'câz; Kur'ân'ın Teşriî İ'câzı başlığı altında: 1- Muhatabın Konumunu Gözeterek Hüküm Va'z Etmesi, 2- Kur'ân'ın En Güzel Ahlak Kaynağı Olması; Kur'ân'ın Gaybî İ'câzı altında: 1- Maziye ait gaybi i'câz, 2- İstikbâle Ait Gaybi İ'câz (a- Kur'ân'ın Korunacağına Dair İ'câz Yönü, b- Mekke Dönemindeki Küfür Ehlinin İstikbaldeki Durumları İle İlgili İ'câz Yönü, c- Kur'ân'ın Benzerinin Getirilemeyeceğine Dair İ'câz Yönü (Tehaddi), 3- İlahi ve Kevnî Hakikatlere Ait Gaybî İ'câz, 4- Uhrevî Durumlarla İlgili Gaybî İ'câz alt başlıkları ile ele alınmıştır. Son bölümde de araştırmacıların Kur'ân-ı Kerîm hakkında zikrettiği diğer i'câz vecihlerinden öne çıkan; 1- Kur'ân'ın Şifa Olması, 2- Ezberlenmesinin Kolaylığı, 3- Dinî

İlimlere Kaynaklık Etmesi, 4- En Mükemmel Hidayet Rehberi Olması, 5- Kur'ân Metninin Kendine Has Eşsiz Doğası gibi alt başlıklar ele alınmıştır.

Tevfik Cenab-ı Hakk Teâlâya aittir.

BİBLİYOGRAFYA

Abbas Fadıl Hasan, el-Müfredâtu'l-Kur'âniyye min Mazâhiri'l-İ'câz, Ürdün, 1986.

—, el-Belâğa Fünûnûhâ ve Efnânûhâ, 'İlmu'l-Beyân ve'l-Bedî', 2. Baskı, Ürdün, 1987.

—, İ'câzu'l-Kur'âni'l-Kerîm, Amman, 1991.

Abdulazîz 'Atîk, fi'l-Belâgati'l-'Arabiyye, İlmu'l-Me'ânî, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrût 1985

Abdulhamîd Muhammed el-'Abîsî, el-Belâğa, s. 454, Kâhire 1985.

Abdurrahman b. Temâm İbn Atiyye, el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz, Dâru İbn-i Hazm, Beyrut, 2002.

Akdemir Hikmet, Belâgat Terimleri Ansiklopedisi, İzmir, 1999.

Akdemir Salih, 'İlmî Tefsir Hareketinin Değerlendirilmesi ve On-dokuz Rakamı Üzerine' adlı giriş, Draz Abdullah, Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru, İstanbul, 1983.

Akkâvî İn'âm Fevvâl, el-Mu'cemu'l-Mufassal fî Ulûmi'l-Belâga, Beyrut, 1992.

el-Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer, Hizânetu'l-Edeb ve Lübbü Lübâbi Lisâni'l-Arab, I-XIII, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1989.

Besûnî, Abdulfettah, İlmu'l-Meânî, Kahire, 1978.

Bilgegil M. Kaya, Edebiyat Bilgi Teorileri, Ankara, 1980.

el-Bustânî Butros, Muhîtu'l-Muhît, s. 795, Beyrut, 1979.

el-Câhız Ebû Osman Amr b. Bahr, el-Beyân ve't-Tebyîn, Beyrut, ts. (Ayrıca Mektebetü'l-Hancî, Mısır 1975 baskısı)

el-Cârim Ali - Mustafa Emîn, el-Belâgatu'l-Vâdıha, İstanbul, 1984.

el-Cevherî, İsmâ'îl b. Hammâd, es-Sıhâh Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-'Arabiyye, (Thk: Ahmed Abdu'l-Gaffûr 'Attâr), 3. Baskı, Beyrut 1984.

el-Curcânî Abdulkâhir, Delâilu'l-İ'câz, Dâru'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut, 1995.

el-Cürcâni Ali b. Muhammed, et-Târifat, İstanbul, 1203.

el-Curcânî, Ebû Bekr 'Abdulkâhir b. 'Abdurrahmân b. Muhammed, Esrâru'l-Belâğa, thk. Ebû Fehd Mahmûd Muhammed Şâkir, Kahire ts. (Ayrıca thk. H. Ritter, İstanbul 1954 baskısı)

Çağıl Necdet, Kur'ân'ın Belâgat ve Fonetik Yapısı, Ankara, 2005.

Çögenli Sâdi, el-Ulûmu'l-Edebiyye, Erzurum, ts.

Devellioğlu Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1986.

Ebu Temmâm Habîb b. Evs et-Tâî, Dîvânü'l-Hamâse, Matbaatu's-Saade, Kahire 1913.

Ebû Zeyd Nasr Hâmid, İlahi Hitabın Tabiatı, Metin Anlayışımız ve Kur'ân İlimleri Üzerine, çev. Mehmet Emin Maşalı, Ankara, 2001.

Enis İbrahim - Muntasır Abdülhalim, el-Mu'cemu'l-Vasît, İstanbul, ts.

Eren Cüneyt, Arap Edebiyatında Bedî'iyyât, s. 102., İstanbul, 2004.

——, Kur'ân-ı Kerim'i Anlamaya Yönelik Metotlar, Erzurum, 2002.

——, Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrar Olduğu İddiasının Belâgat Açısından Değerlendirilmesi, EKEV Akademi Dergisi, Erzurum, 2001.

Eren Cüneyt - Özcan Halil, Kur'ân-ı Kerîm'de Edebî Sanatlar, Erzurum, 2003.

Fehmî AbdurRahmân, Medresetu'l-Arab, İstanbul, 1304.

Fîruzâbâdî Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, el-Kâmusu'l-Muhît,

Beyrut, 1987. (Ayrıca, el-Kâmûsu'l-Muhît, (Thk: Muhammed Na'îm el-Urkusûsî), 3. Baskı, Beyrut, 1993.)

Güney Abdurrahman, Arap Dili ve Edebiyatı Açısından Kur'ân-ı Kerîm'de Çoğul Sözcükler, Y.L.T, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009.

Hacımüftüoğlu Nasrullah, "Bedî'" T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1992.,

Hâdi 'Atiyye Matru'l-Hilâlî, el-Hurûfu'l-Âmile fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut, 1986.

el-Hafâcî Saîd el-Halebî, Sırru'l-Fesâha, Beyrut, 1982.

el-Hâşimî es-Seyyîd Ahmed, Cevâhiru'l-Belâga, İstanbul, 1984.

el-Hattabî İbrahim, Selasü Resail fi İ'cazî'l-Kur'ân (Rummânî, Hattabî, Cürcânî), Darul-Maarif, Mısır.

el-Isfahânî Ebu'l-Ferec, el-Eğânî, tkh. Semîr Câbir, Dâru'l-Fikr, I-XXIV, Beyrut ts.

İbn Cinnî, el-Hasâis, Beyrut, 1982.

el-Curcânî Abdulkâhir, Delâilü'l-İ'caz, Beyrut, 1398.

İbn Ebi'l-Hadîd, Şerhu Nehci'l-Belâğa, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, I-XX, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

İbn Ebi'l-İsbâ' Ebû Muhammed Zekiyyuddîn, Bedîu'l-Kur'âni'l-Mecîd, II. b., Mısır, ts.

İbn Fâris Abu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris er-Râzî, Mu'cemu Makâyîsi'l-Luga, Kahire, 1972.

İbn Hişâm el-Ensârî, Muğni'l-Lebîb 'an Kütübi'l-E'ârîb, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Matbaatu'l-Medenî, Kahire 1405.

İbn Manzûr Cemâluddîn, Lisânu'l-Arab, Beyrut, 1956.

Kâtib Çelebi Mustafa b. Abdillah, Keşfu'z-Zünûn, İstanbul, 1941.

el-Kazvînî Hatîb, el-İdâh fi Ulûmi'l-Belâğa, Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1985.

el-Kazvînî Hatîb, Telhîsu'l-Miftâh, nşr. Yanık H. Nevzat vd., İstanbul, 2001.

Kehhâle Ömer Rıza, Mu'cemu'l-Müellifîn, Beyrut, 1957.

Kılıç Sadık, Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu, 03-05 Şubat 1995, Kur'ân'ın Aydınlığına Doğru, Ankara, 1995.

Kırca Celal, Kur'ân-ı Kerîm'de Fen Bilimleri, İstanbul, 1994.

—–, Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler, İstanbul, 1981.

Kutub Seyyid, et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân, Kahire, 1992.

el-Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.

Malik b. Nebi, Nazratün Cedidetün fi Dirasatil-Kur'an, Çev: Abdussabur Şahin, Mektebetu Daru'l-Urube II, baskı.

Matlûb Ahmed Mu΄cemu΄l-Mustalahati'l-Belâğiyye ve Tetâvviruha, Beyrut, 1996.

—–, Funûn Belâğiyye el-Beyân el-Bedî', Dâru'l-Buhûsi'l-'İlmiyye, Kuveyt 1975.

el-Meydânî Abdurrâhman Hasan el-Habenneka, el-Belâgatu'l-'Arabiyye Ususüha ve Ulûmuha ve Fünûnüha, Dârü'l-Kalem-ed-Dârü'ş-Şamiyye, I-II, 1. Baskı, Dımaşk, 1996.

en-Nahhâs Ebû Ca'fer, Meâni'l-Kur'ân, Mekke 1988.

en-Nesefî Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, Tefsîru'n-Nesefî, Beyrut, ts.

Nevfel Abdurrezzâk, el-İ'câzu Adedu'l-Kur'ân-ı Kerîm, Kahire, 1988.

en-Nüveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb, Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb, I-XXVII, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, el-Mektebetu'l-Arabiyye, Kahire 1975.

Ömer Ebû Hacer Ahmed, et-Tesîru'l-İlmî li'l-Kur'ân fi'l-Mîzân, Dimaşk, 1991.

Râğıb el-İsfehânî, el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, el-Mektebetü'l-Murtadaviyye, Tahran, ts. (Ayrıca Mısır, 1970 baskısı)

er-Râzî Muhammed b. Bekr, Muhtâru's-Sıhâh, Dimaşk, 1978.

er-Rummânî, en-Nuketu fî İ'câzi'l-Kur'ân, (selâsü Resâil fi'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye ve'n-Nakdi'l-Edebî), li'r-Rummânî ve'l-Hattâbî ve Abdi'l-Kâhiri'l-Cürcânî, Mısır, 1968.

Sâdık Abdurrıdâ vd., el-Belâğa, el-Cumhûriyyyetu'l-Irâkiyye Vezâretu't-Terbiye, Kuveyt 1975.

Saraç M. Yekta, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi,-Îcâz md., İstanbul, 2000.

es-Sekkâkî el-İmam Ebû Yakub b. Ebi Bekr Muhammed b. Ali, Miftâhü'l-Ulûm, Beyrut, 1983. (Ayrıca, Miftahu'l-Ulûm, Mısır, 1937.)

es-Semerkandî Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, Bahru'l-'Ulûm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.

es-Seyyid Ahmed, Cevâhiru'l-Belâga, İstanbul, 1984.

Sibeveyh, Amr b. Osman b. Kanber, el-Kitâb, Mısır 1979.

Soysal M. Orhan, Edebî Sanatlar ve Tanınması, İstanbul, 1998.

es-Suyûtî Celâlüddîn AndurRahmân, el-Câmiu's-Sagîr fî Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nazîr, 1990, Lübnan.

——, el-Itkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Mısır, 1951.

eş-Şerîf Muhammed Hasan, Mu'cemu hurûfi'l-me'âni fi'l-Kur'ân'il-Kerîm, Beyrut 1996.

Tabâne Bedevî Mu'cemü'l-Belâgati'l-Arabiyye, Darü'l-minâre-Darü'r-rifâi, III. Baskı, Cidde,1988.

et-Tahânevî Muhammed b. Ali, Keşşâfu Istılâhâti'l-Fünûn, I-IV, Beyrut, 1999.

Tâhiru'l-Mevlevî, Edebiyat Lügatı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994.

Yavuz Yusuf Şevki, Îcâzu'l-Kur'ân md., TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2000, XXI/403-406.

Yazır Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul, 1971.

Yıldırım Suat, Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli, İstanbul, 2002.

——, Kur'ân-ı Kerîm ve Fennî Keşifleri, Ankara, 1990.

ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Cârullah Mahmud, el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil, thk. Muhammed Abdusselâm Şâhin, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995

——, Esâsu'l-Belâga, Beyrut, 1965.

ez-Zerkeşî Bedruddîn, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1972.

İNDEKS

F

G

H

I

İ

K

Ş

T

U

Ü

V

Y

Z